

„...18 éves fiatal koromból egyszerre gondolkodó emberré lettem...”

Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc 150. évfordulója alkalmából számos korabeli napló, illetve későbbi visszaemlékezés jelent meg és fog még megjelenni. Az akkori történetek résztvevői közül rendre és rangra való tekintet nélkül sokan öntötték írásba gondolataikat a „körülöttük és velük történt dolgokról”. Politikusok és katonák, tudósok és művészek, polgárok és földművesek, kereskedők és kézművesek, papok és tanítók, mérnökök és hivatalnokok próbálták értelmezni, megmagyarázni az eseményeket, vagy egyszerűen csak lejegyezték személyes tapasztalataikat. Számos kiemelkedő személyiség, köztük Kossuth, Görgey, Széchenyi, Klapka írásai jól ismertek a történelem iránt érdeklődők számára, de sok kisebb jelentőségű és a háttérben maradó szereplő memoárja is napvilágot látott már. A megjelent művek között a szépirodalmi színvonalú szórakoztató írásoktól a már-már bürokrata módjára magyarázkodó visszaemlékezéseken át a száraz és precíz napi feljegyzésekig sokfélélt találhatunk. A 150. évforduló most alkalmat adhat arra, hogy megpróbáljunk minél több, eddig publikálatlan, levéltárakban vagy családoknál lappangó visszaemlékezést, naplót kiadni, vagy egykoron megjelenteket, elfeledetteket újra az olvasók elé tárni. Kézenfekvőnek tűnhet, hogy inkább válogatni kellene a hullámzó színvonalú források között. Véleményünk szerint azonban ezek mindegyike adatokkal bíró történelmi dokumentum, s így megérdemlik, hogy előtűnjenek az ismeretlenségből.

Az alább közlendő elbeszélés is évtizedekig hevert a szolnoki múzcumban, csak Urbán Aladár történész használt fel belőle egy rövid részletet, bemutatandó egy honvédtoborzást. A memoár mellőzöttsége egy kissé érthető, hiszen az írás színvonala nem éri el az irodalmi szintet és „nagy” meglepetések sem találhatók benne. Emellett azonban számos érdekes történet színesíti a visszaemlékezést, s megmutatja, hogy miként is látta egy akkori tizenéves honvéd a szabadságharc hadseregét, bajtársait, feletteseit, a csatákat, az ellenséget és a keserű bukást.

A szerző, Almai (1861-ig Aigner) Gyula György Károly 1831. április 24-én született Szegeden, ahol apja, Aigner Imre főjegyző volt. Apjának öccse az az Aigner Ferdinánd volt, aki Rengy néven 1848–49-ben Szeged egyik országgyűlési képviselője lett és népfelkelési kormánybiztos (érdekesség, hogy unokaöccse meg sem említi nagybátyját, pedig rokonairól több helyen is megemlékezik). A fiú a neves szegedi piarista líceumban fejezte be középiskolai tanulmányait, s az elsők között innen lépett be a honvédseregbe, a későbbi híres fehértollas 3. zászlóaljba még 1848 májusában. A seregben a 3., a 33., majd végül egy újonczászlóaljban szolgált, s végül főhadnagyként tette le a fegyvert Világosnál. Rövid bujkálás után 1850-53-ban Hódmezővásárhelyen volt segédhivatalnok, majd 1853–78 között Szegeden városi díjnokból főszámvevővé tornázta fel magát. Állítólag politikai okokból nyugdíjazták 1878-ban, s ezután a Szegedi Ármentesítő Társulat hivatalnok. 1879-ben a Tisza véres közeledéskor Molnár Márton mérnökkel, volt honvéd századossal együtt az egyik töltésvonalra rendelték ki, segítő a közigazgatási és számviteli ügyeket. 1891-ben jelentkezett a szegedi honvédegyletbe, mint nyugalmazott városi hivatalnok és volt honvéd főhadnagy, de annak 1905-ben már valószínűleg nem volt tagja. 1870-ben vette feleségül Balogh Rozáliát, akitől nyolc gyereke született. Almai 83 éves korában, 1914. január 26-án halt meg Szegeden, s a helyi Belvárosi temetőben helyezték örök nyugalomra egy puritán családi sírboltban.

A mű a másodlagos történelmi forrásanyagok közé tartozik, hiszen a dokumentum utólagos visszaemlékezés, ráadásul több mint fél évszázad elteltével íródott. A címben említett „töredékes jegyzetek és emlékek” fedik a tartalmi megjelenítést. Sok helyen zavaros, az eseményeket összekeveri, s ott, ahol emlékezete már megkopott, egyszerűen átugrik számos

fontos időszakot. Az íráson érződik egy bürokrata tisztviselő szellemisége, körmönfont, egymásba érő mondatok, kifejezések sorakoznak benne, tagolásuk enyhén szólva nehézkes. Érdekes, hogy rendkívül kevés név található a visszaemlékezésben. A legfontosabb kortársak is szinte teljesen hiányoznak, Kossuth neve is csak egyszer fordul elő, de a főbb politikai és katonai vezetők sem kapnak több helyet. A szabadságharcról kiadott későbbi történeti munkákat – szerencsére úgy tűnik – nem használta fel, Reizner János egyik szegedi helytörténeti munkáját kivéve. Így a későbbi elemzők megállapításait nem olvastotta be gondolatai közé. Csak saját mikrokörnyezetének eseményeit rögzítette, „alulról” szemlélte az országos jelentőségű történeteket, a távolabbi összefüggésekről, célokról nem vett tudomást. Információhiánya az 1848-49 óta eltelt időnek, a megkopott emlékezetnek is tulajdonítható, de megmutatja azt is, mennyit érzékeltett az akkori eseményekből egy egyszerű „közkatoná”.

A visszaemlékezés nem szöveghű, a mai helyesírás szabályai szerint alakítottuk át, valamint a tartalomnak megfelelően tagoltuk. Néhány névelőt és kötőszót az érthetőség kedvéért kénytelenek voltunk elhagyni, ellenben a tulajdon- és helyneveket, a korabeli kifejezéseket a szerző által írt formában hagytuk meg.

A kézirat a szolnoki Damjanich János Múzeum könyvtárában található, leltári folyószáma: 826, I osztály, H szakcsoport, szakleltári szám: 132.

ALMAI GYULA

Elbeszélése az 1848/9-ik évi honvéd szolgálataim történetének – maradandó emlékül családom és leszármazóim részére –, töredékes jegyzeteim s emlékeim alapján

Az 1847/8-ik tanévben a szegedi gimnázium¹ 8. osztályának tanulója voltam, s javában folyt az oktatás, midőn őseinktől öröklött alkotmányunk, s az abban gyökeredezett nemzeti önállóságunk biztosítására Pozsonyban az országgyűlés által alkotott, s akkori koronás fejdelmünk, V. Ferdinánd² által is szentesített törvényeknek 1848. március 15-én³ történt kihirdetése az egész országban oly lelkesedettséggel fogadtatott, hogy attól fogva a nemzet örömmámorban volt. Átcsapott az intézetekre is, s napról napra bénítóbban hatott az oktatásra is elannyira, hogy amidőn a nemzet ezen vívmányát irigy szemmel kísérte rácság már megkezdett fészkelődése⁴ miatt is 10 önkéntes honvéd zászlóalj felállítására a toborzás or-

¹ A több mint kétszáz éven keresztül fennálló, országszerte híres piarista gimnáziumról és líceumról van szó. Diákjai között ott találjuk Klapka György tábornok, Horváth Mihály püspök és miniszter, Rajacsis pátriárka, Szende Béla honvéd százados, majd hadügyminiszter, Remellay Gusztáv író és honvéd őrnagy, Bene Lajos nemzetőrezredes, Csemegi Károly honvéd őrnagy és jogi szakíró, az ún. Csemegi-kódex atyja nevét is.

² V. (Habsburg) Ferdinánd, a „Jóságos” (1793–1875), I. Ferdinánd néven osztrák császár, 1830–48. magyar király, 1848 december 2-án egy palotapuccs során lemondatták unokaöccse, Ferenc József főherceg javára. Haláláig a prágai királyi palotában lakott.

³ Ez természetesen tévedés, hiszen március 15-e a pesti forradalom napja volt, a törvények szentesítésére pedig csak április 11-én került sor.

⁴ „A rácság fészkelődése” már március végén megkezdődött. A magyar országgyűléssel és kormánnyal vívott politikai csatározások következtében radikalizálódott mozgalmuk a Magyarországgal való teljes szakítás gondolatának deklarálásáig. A május 13-15-i karlócai szerb nemzeti gyűlés már érzékeltette egy katonai konfrontáció lehetőségét is, amely június közepétől véres valósággá változott, s egy évig tartó pusztító polgárháborúvá fajult szerbek és magyarok között.

szágszerte megkezdett⁵, végleg megakadt az oktatás, s felsőbbi rendeletre a bizonyítványok kiosztása mellett április hó második felében az intézet is már bezáratt⁶.

Eközben a 3. zászlóalj felállítására Szegeden is megkezdett a toborzás Jelencsik Imre volt császári főhadnagy hadfogadó parancsnok⁷ vezetése alatt. Tényleg pedig a toborzást bizonyos Marcsó József nevű császári serezedbeli, szurokkal erősen kifent bajuszú verbunkos káplár cszközölte, ki ebbeli mesterségének vitelében az őt megelőző időkben hasonló minőségben Szegeden működött, s tényeiről itt oly híressé vált Agárdi huszár őrmesternek nem maradt mögötte, mert az őtet és embereit kísérő cigányok előtt feszesen testéhez állott katonai egyenruhájában, s lépten-nyomon pengő sarkantyús, bojtos bakancsában és jóízű ötletei kíséretében úgy járta a verbunkot, hogy a bámulók seregétől környezve alig győzte a felcsapásokat tenyerébe fogadni.

Szabó Mihály iskolatársammal s jó barátommal⁸ iskolai bizonyítványaink átvétele után az utcán járkálva, Marcsó incselgő viselkedése akasztott meg utunkban. Egy darabig azt bámulva mondani találtam barátomnak: – Miska, nem állnánk be? Az én Miska barátom – nem tudom, Marcsónak ékes szólása, sarkantyújának ütemes pengése vagy karakterisztikus, mondhatnám unikum viselkedése okozta-e, de valószínűleg ezek hatása alatt – választ sem adva, Marcsónak tenyerébe csapott, jelölve annak, hogy honvéddnek állott. Ezt nyomban követvén én is, másnap hazánk védelmére már fel is eskettettünk.⁹

Mint besorozott honvédeket, ettől fogva a fegyverforgatásban, a menetelésben és a harcászati folyton oktattak bennünket.

A katonai gyakorlatok által némileg higgadtabbá válván, elmélni kezdtem elkövetett lépésem felett, mit szüleim megkérdezése nélkül cselekedtem. Áthatva a gyermeki kötelesség mulasztásának vádjától, hazamenetelem egy alkalmával bejelentettem szülcimnek, hogy honvéd lettem. Boldogult édesanyám – születési nevén Szuncrics Vilma, Szuncrics Ferdinánd volt sótári főnök leánya – sírva fakadt, boldogult atyám – Aigner Imre, Szeged város főjegyzője,¹⁰ kinek neve és viselt állása a többi tanácsbelikkel együtt a városházi harangon öntve és megörökítve van – nem értvén a tréfát, kétszer arcul ütve mondta: – Nesze mulasztásod díja, vidd a másvilágra, hisz úgy is mészárszékre visznek benneteket.

⁵ Batthyány Lajos miniszterelnök és Baldacci Manó, az Országos Nemzetőrségi Haditanács elnöke május 16-án bocsátotta ki azt a toborzási felhívást, melyben tíz „rendes nemzetőri” zászlóalj megalakításához önkéntesek jelentkezésére szólította fel a lakosságot. A 3. zászlóalj toborzási központjául Szeged városa lett kijelölve.

⁶ Az iskola csak május közepén zárt be.

⁷ Jelencsik (Jelentsik) Imre (1818-?) cs.k. hadnagy a 37. Máriássy gyalogezredben, majd ősztől honvéd százados ugyanitt, végül egy honvédkórház parancsnoka Nagyváradon. A szabadságharc után gazdálkodó. A zászlóalj avató bizottmánya rajta kívül még Korda János ideiglenes nemzetőrpáncsnokból állt.

⁸ Szabó Mihály (1827-1889) mérnökgyakornok, 1848-49-ben a 3., majd a 39. zászlóaljban szolgált. Végül századosként teszi le a fegyvert. A bukás után telekkönyvi igazgató Szegeden. Második felesége Aigner lány volt, talán az író testvére. Szabó valójában 1848-ban már nem volt gimnazista, így Almai iskolatársa is csak egy-két évig lehetett, de semmiképp sem 1848-ban. Elképzelhető, hogy egy másik Szabó Mihályról van szó.

⁹ A minorita zárdában elhelyezett 350 önkéntes május 30-án tett esküt a sorkatonaság zászlajára a zárda és a mellette lévő templom előtt.

¹⁰ Aigner Imre Viktor Róbert (1801-1878) ügyvéd, 1834-től Szeged főjegyző je, Csongrád vármegye táblabírája. 1848-ban nemzetőrszázados, majd 1849-ben hadnagy, végül főhadnagy a 65. zászlóaljban, majd a szegedi térparancsnokság on. 1849-ben büntény miatt kirúgják hivatali állásából, de 1850-ben már Csanád-Csongrád vármegye törvényszéki ülnöke, 1861-től városi állásokért folyamodik arra hivatkozva, hogy két fiával (Gyulával és Imrével) együtt honvéd volt, de mégsem kap hivatalt. Feleségétől, Szuncrics Vilmától hat gyereke született. Öccse volt a Rengey nevet felvett Aigner Ferdinánd képviselő és kormánybiztos (Aigner Imre 1849-ben rövid ideig maga is viselte a Rengey nevet).

Boldogult édesatyám ezen kifejezését soká nem tudtam feledni, s honvédeskedésem kezdetén többször is fordultak elő csetek, melyek atyám eme kifejezésének igazat adni látszottak. Utóbb azonban beletörődve a változtathatatlanba, az előítéleteskedés szüntével lelki világom is nyugodtabb lett, s atyám kifejezését is már csak konzervatív érzelmei kifolyásának tulajdonítottam.

A fennebb már érintett, és folytatott gyakorlatozásaink közben a megyében és Biharban toborzott honvédeket Szegedre szállították,¹¹ s már nagyra nőtt számukra tekintettel, a szerzetes tagoknak magánházaknál történt beszállásolása után a felsővárosi minorita rend klastromába¹² helyezték el bennünket. De alig egy pár hétre terjedt itteni tartózkodásunk, midőn a folyton érkezett újoncokkal zászlóaljunk kiegészítve lévén, 1848. május második felében az akkor már nagyon is rakoncátlanokdó rácok ellen Ó-Becsére lettünk rendelve.¹³

Katonásan ment a dolog, a rendelet érkezése után nappal gőzhajón már Ó-Becsére megérkeztiünk. Azon éjjel a város alatt táborozva,¹⁴ másnap zászlóaljunk Damjanich János őrnagyunk által hat századra történt felosztása¹⁵ után, én mint már Szegeden kinevezett káplár – lásd Rajzner: A régi Szeged címen írt könyvének 299. Lapján, a 155. sorszám alatt – az első századhoz jutottam¹⁶. Kapitányom báró Mészéna Ferenc¹⁷ lett, egy igen művelt, humánus ember, ki a forradalom lezajlásával Kufsteinben szenvedett két évi várfogsága¹⁸ után N. Váradon porcelángyárat alapított, s előbbre haladt korát tekintve, valószínű, hogy már jobb-létre szenderült¹⁹.

Zászlóaljunk a felosztás után nyomban a városban lett elhelyezve. Századom a város Szt. - Tamás felőli oldalán, az úgynevezett „Ürge” városrészben lett elszállásolva. Harmadmagammal egy öreg zsidóhoz jutottam, ki azelőtt jobb módú szatócs volt, de a rácok által kifosztva tönkrement. Ennek szatócsüzleti helyisége szolgált lakásunkul.

¹¹ A 3. zászlóaljba Szegeden kívül toboroztak még Gyulán, Aradon, Temesváron, Nagyváradon és Nagybecskerekben. A toborzottakat azután Szegedre vitték, ahol a felső- és alsóvárosi kolostorokban helyezték el őket.

¹² A felsővárosi Szent Miklós minorita templom zárdája volt az első 300 újonc szállása, de később helyhiány miatt az alsóvárosi ferences kolostorba is kerültek újoncok. Június közepén mind a két zárdát elhagyták a honvédek.

¹³ Ez a kirendelés egy hónappal később történt. A június 21-én kapott parancs értelmében a zászlóalj még aznap este három gőzhajón elindult Óbecsére.

¹⁴ Mint láttuk, még aznap elindult a zászlóalj, de az éjjelt egy puszta éjszaka töltötték. Másnap reggel érkeztek Óbecsére (ma Becsej, Jugoszlávia).

¹⁵ Damjanich János (1804-1849) szerb származású cs.k. főszázados a 61. gyalogezredben, 1848 június végétől a 3. honvédzászlóalj őrnagy-parancsnoka, az év végére ezredesként hadosztályparancsnok, 1849 elejétől tábornok, a III. hadtest vezetője, tavasszal ideiglenes hadügyminiszter, majd a szabadságharc bukásáig Arad várparancsnoka. Október 6-án ugyanott kivégezték.

Damjanich „másnap”, tehát június 23-án még nem volt Óbecsén, mert csak július elején érkezett meg zászlóaljához. Századokra sem kellett felosztani az egységet, ez már Szegeden megtörtént a levonulás előtt.

¹⁶ Almait Szegeden még Vass István ideiglenes parancsnok nevezte ki a minorita zárda újoncai közül átmeneti jelleggel káplárrá. Belőlük alakult meg később az 5. és 6. század, ám őt elmondása szerint az 1. – helyesen a 2. – századhoz tették tizedesként. (Reizner János: A régi Szeged I. kötet 1899., 299. oldal, 155. sorszám – Aigner Gyula néven)

¹⁷ Báró Mészéna Ferenc Sándor (1819-1902) cs.k. vezérkari főhadnagy, 1848 nyaratól a 3. zászlóalj 2. századának parancsnoka, majd az év végén már Perczel Mór, 1849 tavaszától pedig a II. hadtest, vezérkari főnöke, várfogsága után évtizedekig postamester Bihar megyében.

¹⁸ Mészénát 12 évi várfogságra ítélték Aradon, melyből négy évet töltött le, s 1855-ben szabadult.

¹⁹ Mészéna 83 éves korában, 1902. március 22-én halt meg a Békés megyei Újkígyóson, tehát a visszamemlékezés befejezésekor (1901) még élt. „Előrehaladott kora” kissé túlzás, hiszen csak 12 évvel volt idősebb Almainál.

A zászlóaljunk ilyenképp lett elhelyezése után következett a rácság kicsapongásainak meggátlására irányult külterületi szolgálat, mely abból állott, hogy naponta három század a rácság által elszáncolva tartott Szt. -Tamás, Földvár, Verbász, Túrja s más főfészek²⁰ lehető közlébe vonulva, őrszemek felállításával figyelte annak mozdulatait. Hosszan tartott ez a minden másodnapos szolgálat, mert a 3. zászlóalj c vonalon jó darabig egyedül lévén, annak fele mindennap ily szolgálatban volt.

Ezzel megkezdődvén a tulajdonképpeni honvédi szolgálat, az események hatása alatt 18 éves fiatal koromból²¹ egyszerre gondolkodó emberré lettem, mindent komolyan vettem, sőt boldogult édesatyám ismert kifejezésének is gondolataim közt tért engedve mindenben nagyon óvatos és vigyázó lettem. Okul szolgált részben az is, hogy lépten nyomon meg kellett győződnöm arról, hogy egy különben kényelemben nevelt úrfiból lett honvéd sem kivétel, ennek is élete úgy kockán függött, mint bárki másé.

Előőrsi szolgálatunkból legfőként éjjel szakaszonként kémszemlére is kellett mennünk. A vidéket még nem ismervén, c szolgálat különösen nagy óvatosságot igényelt, nehogy az örökösön mozgó rácság kelepéjébe jussunk.

A többek közt, egy alkalommal Ó-Becse és Szt. -Tamás közt fekvő, bizonyos Jóvícs nevű gazdag rác elhagyott tulajdonát képező, s a honvédek által már összcrongált, nagy kiterjedésű tanyaépületébe lett századom fele velem együtt őrállásra és kémszemlei szolgálatra kirendelve. A minden egyéb teendőt megelőző előőrsök teljesített kiállítása után az éjjeli kémszemle megejtésének módja és ideje határozottat meg, s az esti homály bekövetkeztével, mint a szakaszom egy részével ezen szolgálat végrehajtásával megbízott tizedes, embereimmel összeszedve a kémszemlére megindultunk. Őrállomásunkról jó tova haladtunk már, midőn tőlünk nem nagy távolságra „Állj, ki vagy!” kiáltást, s egy lövést hallottunk. Ennek okát kötelességszerűen megtudandó, gyors üggetésben a lövés irányának tartottunk. A hely színére csoportosult honvédektől értesültünk, hogy az őrszem egy, a kukoricásban bogarászott nagy komondort lőtt meg, mivel az alakot a sötétben fel nem ismerhette. Eközben tudtuk csak meg, hogy ha a lövés utunk irányát meg nem változtatja, valószínűleg rövid időn belül a ráccokkal gyűlik meg bajunk, mert a sötétségben szabálytalanul haladva irányt tévesztettünk, s az ellenséges területre kelletnél jobban is behatoltunk. Intő például szolgált a jövőre, mert más alkalommal az c részben kiadva volt utasítást szem elől nem tévesztve, a kémszemlést mindig szigorúan az őrszemek vonalán, azok folyton érintésével végeztük.

Innen untunknak őrhelyünk felé folytatásában virradathoz közelgett már az idő, midőn őrhelyünk felől ismét, és gyors egymásutánban több lövést hallatszott. Csapatommal szaladva egyenesen a lövések zajának tartottunk, s a hely színére érve láttuk, hogy századunk emberei tömegbe vonódva emberi hullák közt mozognak, s azokat egymás mellé fektetve, búzákévékkel letakarják. Sejtelmem sem volt a dologról, azt hittem, csak további intézkedésig fődik be azokat. Azonban csalatkoztam, mert a kéverakást nyomon meggyújtották, s rövidesen az előző órában még a saját lábán járt ember sötétsárga zsiradék felülettel sült csemege lett, a levegőben pedig kiállhatatlan nehéz bűz terjedt. Barbár cselekménynek tűnt fel előttem a dolog, s megbotránkozásomnak kifejezést is adtam, de midőn társaim eszembe juttatták

²⁰ Szenttamás (ma Srbobran – „a szerbek erődjé”, Jugoszlávia) volt a szerb felkelők leghíresebb táborá, amelyen egészen 1849 április elejéig megtört a magyar fegyverek ereje. Bácsföldvár (ma Bacsko Gradiste, Jug.) és Turja (ma Túrja – Turija, Jug.) a szenttamási védelmi rendszer részei voltak. Verbász (Ó- és Újverbász – Vrbas, Jug.) azonban nem a szerb, hanem a magyar védvonal jobbszárnyának volt a központja, s csak 1849 januárjának végén került szerb kézre. A felkelők „főfészeki” voltak még: Karlóca, a római sáncok (Csurog, Temerin, Goszpodince, stb.), Perlasz, Tomasevác, Alibunár, Strázsa, stb.

²¹ Igazából még csak 17 éves volt, hiszen 1831. április 24-én született.

honvédeinken a rácok által véghezvitt kegyetlenségeket²² – különösen kiemelve azt az esetet, midőn a rövid idővel előbb Verbász ellen volt támadás²³ alkalmával, megbokrosodott lova által a rácok közé vitt huszárt lenyakazva, fejét karóra húzva hurcolták sáncaik közé – megnyugodtam a tényben. Már csak azért is, mert időközben megtudtam, hogy az áldozatok nem is a rác lakosság közüliek, hanem az ellenünk Szerbiából beözönlött szerbek közül valók voltak.²⁴ Eközben kérdezősködésemre beszélték a tettet elkövető honvédek, hogy mintegy éjfél körüli időtájban tapasztalták, hogy az előttük elterült kukorica- és tarlóföldeken, nem éppen nagy távolságra, emberek mozgolódását vélték látni. A valóról azonban sehogy sem volt alkalmuk meggyőződhetni, s a fenyegető veszély eshetőségére tekintettel már azon nézetben voltak, hogy a fő őrállomásról erősítést kérnek, midőn egyik társuk arra vállalkozott, hogy ő egyedül a dolog mibenlétét kikémlelni fogja, s úgy is történt. Visszatérve híriül hozta, hogy 7 fegyveres embert látott, kik valami felett tanakodva egy csomóba állottak, oly kedvező helyen, hogy megtámadtatásuk semmi veszéllyel nem járna. Vérszemet kapva, a honvédek rögtön felkeresésükre indultak, s már menekvésükben támadván meg őket, háromat agyonlőve hatalmukba is kerítették.

A legközelebbi napiparancsban a sütogető legénység megdicsérve, a kémkedő és vezető honvéd pedig káplárrá előléptetve lett.

Nem sok idő múlva a fenti esemény után szolgálati viszonyunkban nagy változás állott elő, amennyiben a tábor megerősítésére honvédcsoportok, s ágyúk érkeztek, és ettől fogva már nem őrállás, s kémszemlélet volt csupán a dolgunk, hanem emellett harcászati mozgásokban is gyakoroltak bennünket.

Elannyira, hogy még az étkezést is majdnem fegyverben és parancsszóra végeztük. Ezen lázas oktatásnak a kormány által sürgetett, a rácok elleni támadások célba vett megkezdése volt, ami hamarosan be is következett.

Honvédi szolgálatunkat még mindig saját ruháinkban teljesítettük,²⁵ mígnem valahára megérkezett a zsákszővet kabát és nadrág,²⁶ ezeknél nem sokkal finomabb fehérneműk, a lehető legdurvább bőrből készült bakancsok, s jó posztóból készült katonaköponyegek és kék posztosapok²⁷. Átöltözve az új mundérba, folytattuk rendes szolgálatainkat. Éppen a Becséhez nem távol fekvő, csáncoit Földvár alóli őrállásainkról egy reggelen Becsére történt megérkezésünkkor adatott napiparancsban tudtunkra, hogy a harmadnap múlva érkezendő Mé-

²² A polgárháborúkkal együtt járó kegyetlenségek kölcsönösök voltak. A szerbek mészárlásairól (Fehértemplom, Zenta, Zombor, stb.) sokat olvashatunk, a magyar honvédek, nemzetőrök és civilek bosszúfűtött válaszreakciói még javarészt feldolgozatlanok, de ők sem bántak kesztyűs kézzel az elfogott ellenséggel, polgári lakossággal. A költő Vajda János honvédnaplójában is olvashatunk a magyar katonák hullákon elkövetett „tréfáiról”.

²³ Augusztus 1-én, 3-án, 13-án, majd 1849 január 26-án próbálkoztak szerb felkelők a verbászi tábor elfoglalásával. Mint már említettük, Verbász magyar kézen volt 1849 január végéig.

²⁴ Ezek voltak a hírhedt szerviánusok, a horvát szerezásnökkel fosztogatásban és harcértékben egyenrangú szerbiai önkéntesek. Már 1848 májusában megjelentek Karlócán, majd folyamatosan áramlottak be a Bánságba és a Bánátba, segítendő magyarországi testvéreiket és saját meggazdagodásukat. Mivel az osztrák hadvezetés számára is kellemetlenné váltak, 1849 márciusában hazarendelték őket Szerbiába.

²⁵ A zászlóalj Óbecsén csak fegyvert, töltenytáskát, kenyérzacskót, szuronyt és köpenyt kapott, rendes honvédruhát csak ősz végén. Jellemző, hogy sok önkéntes hónapokig saját civil ruhájában szolgált.

²⁶ Ezeket az ún. kukoricakitliket (kabátokat) és -nadrágokat fehér vitorlavászonzóból készítették Szeged városa, de ezek a tábori egyenruhák túl vékonyak voltak, s hihetetlenül összementek a sok mosástól és használattól. Egyetlen előnyük volt, hogy gyorsan és olcsón készültek.

²⁷ A bőrbakancsokat, a fehérneműket, a szürke köpenyt és a búzavirágkék tábori sapkát szintén Szeged szállította nekik. A kék sapka mellé először 1848 októberében Törökbecsén tűzték ki a később híressé váló fehér kakastollat.

száros Lázár honvédelmi miniszter²⁸ által cszközlendő szemle alkalmával mindenki tisztán köteles megjelenni, kijelentvén egyúttal, hogy a tisztálkodást a honvédség maga cszközlelndi.

A rendeletnek tisztálkodásra vonatkozott része nagyon megokolt volt, mert magam is minden óvatosságom dacára förtelmes piszkos voltam, de az örökös szolgálat, s a földön fekvés miatt honvédségünk kinézése legnagyobb részben utálatos volt.

A vett paracsnak eleget teendő, még aznap délután századonként a Tiszához vonulva megkezdjük a mosakodást, olyképp, hogy két-két ember együtt a ruháknak vízbe áztatása után azokat fenyőlapokon egy fadarabbal mindaddig veregette, még tisztának nem látszott. Ekkor kicsavartuk, s száradás végett kitergettük. Azután pedig, hogy a csavarási ráncok simuljanak, meg is húzogattuk, s ezáltal ruhánk némileg vesztett ugyan kérge kinézéséből, de tisztább csak annyiban lett csupán, hogy a piszok nem az egész szövetet borította, hanem csak a csavarási ráncokon csíkokban mutatkozott. Eleget téve a paracsnak, haza húzódtunk, készülvén erősen a holnaputáni rúkolásra, miközben kapitányom közénk jöve figyelmeztetett a bekövetkezendő szemléneli magunk tartására. Én, kinck a bakancs már túrhételenséggel feltörte lábomat,²⁹ kapitányomnak mutatva feleletül egyszerűen azt kaptam, húzza fel a sajátját (ti. a csizmáját). Elérkezvén a nap, századunk a kapitányunk elé vonult, ki még alig vehetett szemügyre bennünket, már zászlóaljunk őrnagyát, Damjanichot vettük észre lován közeledni. Kapitányunk vezényszavára mint a cövek állottunk. Mint tizedes, az első sorban állva, amint Damjánits kimeresztett szemekkel léptet a század előtt, csizmám meglátva kiáltotta: „Hát úrfi, hol a bakancs?” Bár tudtam, hogy katonának sorból beszélni nem szabad, megilletődésemben amint szólni akartam, kihúzott kardjával elem ugrat, mondván: „Egy szót se, mert ketté vágom a fejedet!”, s kapitányomhoz fordulva adta ki a parancsot, hogy nyakig vasba veressen. A miniszter által megtartott szemle³⁰ után szállásainkra menve magam a történetek feletti izgatottságomban kapitányomhoz botorkáltam, ki mosolyogva kérdé: „Talán bizon már a büntetést jött sürgetni?”, s szóhoz sem juthattam, már is megnyugtatót, hogy ő azt elintézni fogja. S el is intézte, mert annak végrehajtása végett parancs kiadva nem lett. Bárha a bajtól ily könnyedén menekültem is, de társaim viccelődéseinek még sokáig cél-táblájává lettem. Állhatatosan kitűnt ebben boldogult édesatyám unokatestvére, Müller Imre kapitány,³¹ kivel balsorsom később mint Várárhelyre helyezett tisztviselővel is összehozott, és aki itt sem szűnt meg az esetet alkalmilag megújítani. Rendkívül jól érezte magát, ha volt kinck a dolgot elbeszélni. Kővér ember volt, nevéttében a hasa csak úgy dobálózott.

A tulajdonképp beszedem fonálát felvéve, Mészáros Lázár Becsén létének idejére kell visszatérnem előbb, mert Mészáros Becsére lett küldetésének célja tulajdonképp az volt, hogy az állásáról időközben lemondott Kis Ernőtől a vezényletet átvéve, Bechtold császári tábor-

²⁸ Itt kissé összekeveri a sorrendet, s előbbre hoz egy későbbi cseményt. A hadügyminiszter augusztus 8-14-között tett szemleutat a déli táborban.

Mészáros Lázár (1796-1858) cs.k. ezredes, az 5. huszárezred parancsnoka, 1848-ban az első felelős magyar kormány hadügyminisztere, nyártól egyben a délvidéki, majd a felső-magyarországi hadak parancsnoka, 1849-ben honvéd altábornagy, és a magyar hadsereg főparancsnoka, végül vezérkari főnöke. Angliai emigrációban halt meg.

²⁹ Nem is csoda, mivel a bakancsok egy kaptafára készültek. A zászlóaljat felszerelő városuk több csizmával is ellátta, így nemcsak a tiszteknek, hanem az altiszteknek is jutott csizma, noha azt csak tisztok viselhették.

³⁰ Mint fentebb említettük, Mészáros csak augusztus 8-14-ig tett szemleutat a Délvidéken. Augusztus 10-én hallgatta meg a Damjanich ellen panaszkodó 3. zászlóalj szószólóit, de nem tudta meggyőzni a honvédeket parancsnokuk hazafiságáról.

³¹ Müller Imre (1818-1895) ügyvéd, 1848-49-ben a híres szegedi önkéntes nemzetőrcsapat, a későbbi 104. zászlóalj önkéntese, végül itt az 5. század parancsnoka a IV. hadtestben. Esetleg ennek apjával, Müller Ferencel (1778-1850) azonos, aki 13 éven keresztül szegedi városi kapitány volt. A Várárhelyen kifejezés alatt Hódmezővásárhely értendő.

noknak adja át.³² Ami is így megtörténvén, Bechtold harmadnapra már Földvár alá vezényelt bennünket, s itt kezdődött a dolog vastagabb része. Egy förtelmes zimankós nap hajnalán, még alig világos alatt értünk Földvár alá.³³ Az cső csak úgy zuhogott, midőn a sáncokból már ágyúlövésekkel lettünk megtizedelve. Szerencsére azonban a golyók fejünk felett repültek, kárt ekkor még nem okoztak. Mire zászlóaljunk csatarendbe állítatott, ágyúink is egy domb mellől elkezdték működésüket szemmel látott eredmény nélkül, mert golyóink kivétel nélkül még a sáncpart előtt már a földet szántották. Ezen ügyetlenkedés megbírálására századunk leghivatottabb volt, mert bennünket Damjanich lőtávolságban, s teljesen fedetlen a sánc felé menetelés helyre állított céltáblául.³⁴ Sajnosan kellett ezt tapasztalnunk, mert ágyúinkra történt néhány lövés után az ellenséges golyók bennünket tisztelgettek a rossz irányzat dacára néha olyképpen is, hogy sorainkat már-már megszakítani fenyegették. Ez természetesen a sorokban nagymérvű mozgolódást, de földre bukdosást is idézett már elő. Látni ezt Damjanich, agyonlövessel fenyegette azt, ki még egyszer lebukni merészel, de azért bennünket fedezettebb helyre nem vezényelt. Hogy mi célja volt az indokolatlan, ostoba felállításnak akkor, midőn sem előre nem mehettünk, sem fegyverünket a távolság miatt nem használhattuk, nem tudtuk, a honvédek azonban katonahiznek nevezték (értsd katonacdzés). Valószínű azonban, hogy Damjanichtól az egész csak bosszú műve volt, mert kezdetben a honvédek Damjanichot nemigen kedvelték, s sokszor is megtámadták a szegedi Tiszavidéki újságban a fentihez hasonló eljárásai miatt,³⁵ mire Damjanich egy ízben a zászlóalj előtt nyíltan is

³² Ez tévedés. Kiss Ernő a 2. huszárezred parancsnokaként vett részt a délvideki harcokban, s csak október közepétől lett hadtestparancsnok a Bánságban. E posztjáról sem mondott le, hanem 1849 legelején felmentették. Így tehát nem kellett elvenni semmit Kisstől, és Bechtold már június 27-től a délvideki hadsereg vezére volt – igaz, csak két hónapig.

Kiss Ernő (1799-1849) cs.k. ezredes, a 2. Hannover huszárezred parancsnoka és nyártól dandárparancsnok a Délvidéken, 1848 őszétől honvédtábornok, a bánsági hadtest vezetője, 1849 elejétől altábornagy, az Országos Főhadparancsnokság feje, többször ideiglenes hadügyminiszter. Október 6-án Aradon kivégzik.

Philipp von Bechtold báró (1786-1862) cs.k. altábornagy, akit szerencsétlen kézzel választottak ki 1848 júniusában a szerbek ellen összpontosított magyar csapatok főparancsnokának, két hónapos, már-már árulással felérő tehetetlenkedés után lemondott és visszavonult. Erőt érezve magában 1849-ben még szolgálatra jelentkezett a császári csapatoknál, s Haynau tartálék lovashadosztályának parancsnokaként szolgált a szabadságharc végéig.

³³ Ez a „zimankós nap” július 14-én volt. E napra tűzte ki Bechtold először a már addig is sok gondot okozó szenttamási szerb tábor bevétele. Damjanich vezénylete alatt két század Ferenc Károly baka, három század fehér tollas honvéd, fél század huszár és egy üteg tartott Turjának, a másik három oszlop Eder tábornok, Kolowrat ezredes és Bergmann százados parancsnoksága alatt Szenttamás felé mentelt.

³⁴ A honvédek elhelyezése nem Damjanich, hanem Bechtold ötlete volt. A sorozredi katonák a kukoricásba kerültek, míg a honvédek egy dombon voltak kénytelenek vesztegelni az ellenséges ágyútűznek kitéve. Damjanich maga is rendületlenül állt az ágyútűzben. Turját végül nem sikerült elfoglalni, mivel a felkelők felszedték a Ferenc csatorna odavezető hídját.

³⁵ A Damjanich elleni közutálatot és bizalmatlanságot, mely egészen az őszi bánsági csatáig fennállt, csak a győzelmek és az őrnagyról szerzett egyre több tapasztalat változtatta meg át a zászlóaljban az ellenkezőjére. Attól fogva azonban rajongtak Damjanichért, aki a szabadságharc egyik legszeretettebb tábornoka lett. A zászlóalj és parancsnokuk közeledését az is megnehezítette, hogy a „tintanyaló prókátorok”, – ahogy Damjanich nevezte őket, – a hadi élethez nem szokott „úrifüük” nem tudtak mit kezdeni parancsnokuk szigorú fegyelmével, durva kiszólásaival, precíz és nehéz kiképzésével, fenyítésével, számukra elképzelhetetlen rendelkezéseivel, osztrákos külsejével és egyenruhájával. Ellenszenvük miatt minden rájuk vonatkozó és őket érintő visszás, hibás parancs miatt őrnagyukat tették felelőssé. Mint említettük, ez a rossz kapcsolat 1848 őszére lassan eltűnt, s atya-fiú kapcsolat alakult ki Damjanich és a 3. zászlóalj között.

kijelentette egy ily cikk következtében, hogy: „No, megálljatok ti írástudó farizcusok, majd megtanítalak én benneteket!”.

Alig, hogy meg lett tiltva Damjanich által a földre bukdosás, máris áldozatul estek néhányan, részint halva, részint sebesülve.³⁶ Azok között egy iskolatársam, egy szegedi gyógyszerész fia, Bauernfeind Gyula³⁷ is bal lábszárán kapott seb következtében mellőlem szinte (ti. szintén) a földre bukkott. Több volt már az áldozatok száma, mikor Damjanich megelégedvén a komédiát, más, emberségesebb helyre vezényelt bennünket, s kezdte meg egy borbélylegény sebesülteink vagdalását és kötözését. Délről jól elhaladt már az idő, mikor Bechtold visszavonulást vetetett,³⁸ s csendes menetelünk közben társától mindenki csak azt tudakolta, hogy vajon nem tudná-e megmondani, hogy miért is jöttünk Földvár alá, és a felelet csak az volt: támadatni. Igazuk volt, mert a „bölc” vezérlet folytán csakugyan mi lettünk a megtámadottak és megveretettek, mert a rácság sáncaiban maradvá, több, mint bizonyos, hogy ágyúlövéscink tapasztalt rossz irányzása miatt azok közül egy sem érezte annak hatását, még ellenben zászlóaljunkból holtak és sebesültek nem kevesen voltak.³⁹

Becsére visszatérve a zászlóalj szolgálaton kívüli része, magam a szabadidőt felhasználva a főtérre mentem szétnézni, s amint Damjanich lakásához értem, csibukozva, veres fezzel a fején Damjanichot már az ablakon kikönyökölve pillantottam meg. Nem volt már más hátra, katonásan tisztelegtem és távolról sem sejtettem a következőket. Damjanich úgyszólván minden előzmény nélkül kérdezte tőlem, hogy vajon nem-e én vagyok az a szegedi, mivel neki öltözké miatt baja volt. Igenlő válaszomra mondta, hogy: „Jó, tehát te fogod gőzhajón Szegedre kísérni a sebesülteket, jelentsd magad a segédtisztnél(!)”. Tisztelegve, miután az ugyanazon épületben volt segédtiszt nevem és századom jegyzékbe vette, utam tovább folytattam, s másnap megkaptam a parancsot a szegedi útra. Estefelé értünk Szegedre a 27 sebesülttel.⁴⁰ Kecserves utunk volt, a szenvedő, kisebb-nagyobb mérvbeni sebesültek fájdalomuk enyhítésére vélt különböző kívánságaikat alig győztük kielégíteni. Szegeden hordágyakon szállították őket a kórodául időközben berendezett régi gimnáziumi épületbe.⁴¹ Bauernfeind gyógyszerész pedig a vett értesítés folytán Gyula fiát lakására⁴² vitette, s dacára, hogy a leggondosabb ápolásban részesült, rövid idő alatt a sok vérvesztés következtében elhalt.⁴³

³⁶ A zászlóaljnak akkor két halottja esett, Szigeti Kálmán honvéd és Szathmáry Dániel tizedes, egy szí-nészdinasztia megalapítója. Ezenkívül hat súlyos és két könnyebb sebesültjük volt.

³⁷ Bauernfeind (Bauernfeind) Gyulát (1829–1848) barátja, Kaiser (később Mogyoródy) Adolf – a 3. zászlóalj főhadnagya, majd Itáliában a magyar légio alezredes – parancsnoka lett – vitte le Óbecsére Szegedről szülei aggodalma ellenére, ahol a 6. századba kerültek, a „művelt fiúk” közé. A zászlóalj rúzkeresztjegekor ágyúgolyó vittel le bal lábát a még civil ruhában harcoló Bauernfeindnek. Két nap múlva halt meg Szegeden sebe elűzkösödése miatt. A Belvárosi temetőben temették el mint Szeged első hősi halottját. Halála után egy-két héttel a városban verset nyomtattak ki róla. Nővérét a szabadságharc után Maygraber Ágoston volt honvéd őrnagy vette feleségül. Érdekesség, hogy Damjanich július 14-i jelentésében neve mégsem fordul elő.

³⁸ Bechtold több mint három órási ágyúpárbaj után minden roham vagy támadás nélkül rendelte vissza a csapatait. A „csata” nagy erkölcsi vereség volt a magyarok, és nagy erkölcsi győzelem a támadásról előre értesült szerbek számára.

³⁹ Erről lásd fentebb a 36. jegyzetet. A nehéz sebesültek többsége Óbecsén belhált sérülésébe.

⁴⁰ Július 14-én éjjel érkeztek Szegedre. Nem 27 sebesült volt a csatában, hanem csak 17-en kaptak sebet. A könnyű sérültek a táborban maradtak, a nehezebbek közül is csak keveset vihettek a városba. A nehéz sebesültek mellett valószínűleg betegeket is kísért Almai a gőzhajón.

⁴¹ A mai Dóm téren állt az egykori piarista rendház, gimnázium és líceum, melyet csak augusztus 13-án alakítottak át kórházzá. Ellenben a minorita zárda már július 10-től katonai kórházként működött. A sebesültek valószínűleg ide kerültek, nem a gimnáziumba, de lehet hogy ideiglenesen már akkor is fogadtak betegeket. A líceumról lásd még az 1. jegyzetet.

⁴² Bauernfeind Ferdinánd gyógyszerész háza és patikája a mai Victor Hugo utcában állt. Itt szállt meg Kossuth Lajos 1848 októberében toborzókörútja alkalmával, és mondta el a ház előtt híres beszédét.

⁴³ A fiú kétnapi szenvedés után, július 16-án halt meg.

Képzelné alig lehet az öröm nyilvánulását oly meghatóan, mint ahogy az több havi távollétem után lakásunkba váratlan betoppanva szülcim és testvércim⁴⁴ részéről kifejezve volt, úgy, hogy szóhoz sem juthattam. Az egyik nyakamba borulva sírt, a másik csókolt, a harmadik kíváncsiságtól gyötörtén kérdezősködött, még nem szóhoz jutva elmeséltem katonaletem. Másnap fejem szédült a kíváncsi látogatók sokadalmától. Közben meglátogatva még sebesülteinket, következő napon már Becsén voltam, hogy szolgálatban soros századommal a szokott módon Szt. -Tamás alatt a rácok fészkelődéseit szemmel tartsuk, s ettől fogva több napon át hol előőrson, hol pedig gyakorlaton voltunk. Közben egy napnak reggelén⁴⁵ nagy zörgéssel dobolták a riadót, s mivel nem volt ritka zene, általa nem is voltunk meglepetve. Azonban az egészben nem tetszett az, hogy annak okát senki sem tudta, sőt gyanítani sem lehetett, amennyiben a rácok sáncaikból reánk támadást nem intéztek. „Tehát mi fene lelte a németet?” – értsd Bechtoldot –, ilyfajta több megjegyzések elhangzása közben elharsan Damjanich száján a szó: „Zászlóalj, szakaszonkénti rendekben jobbra indulj!”. Erre amint kilépett a zászlóalj, Turjáig meg sem állott,⁴⁶ s bár útközben gyanakodtunk már, de csak itt láthattuk, hogy mi vár reánk. Egy szőlő alatti kanyarulatnál fedett helyen találtuk már a huszárokat, s egy pár század Ferenc Károly serezedbeli katonát, az ágyúkat és a pesti önkéntes nemzetőröket,⁴⁷ a nagy erejéről akkortájt igen híres volt Toldi Ferenc zászlóartőrjökkel egyetemben. A tapasztaltak folytán megkezdődött az ily alkalmakkor köztünk szokásban volt megbeszélése annak, hogy baj esetén kit, s hol értesíthessünk.

Turja község Ó-Becse felőli oldalán elszáncolva nem volt, mert ez oldalon közvetlen a község mellett vonult el a Ferenc-csatorna az akkor alacsony volt vízzel, s a községbe csakis ezen keresztül lehetett jutni. Felállítván kijelölt helyekre a honvédek, jel adatott a támadás megkezdésére. Századom a csatorna partján volt dombos fekvésű szőlők közé jutott, innen folytonos lövöldözés közt a csatorna szélén elvonult fűzfakelvények közé mászva tömegesen, innen oly erősen tüzeltek, hogy annak következtében az egyetlen ágyújuk otthagásával a rácok menekülni kezdtek. Eközben a rohamjelre megkezdődött a minden nehézség nélkül átgázolható csatornán az átkelés, de már senki sem volt előttünk, mert a község ellenkező oldalán a rácok már tömegesen Szt. -Tamás felé futóban voltak. A huszárok által azonban elvágtatván útjuk, nagy részben elfogattak, s a szegedi várba kísértettek.⁴⁸ Még mi a községbe – vénaasszonyon és csecsemőn kívül egyebet nem látva – emberek után kutattunk, erősen pörgött a dob visszahívóra. A vezénylet körüli sorakozás közben láttuk csak Szt. -Tamás felől a rengeteg néparadat hömpölygését, mely számunkat háromszor is túlszárnyalni látszott. Csatarendbe állítottatott ismét hadtestünk, s midőn az előnyomulás csaknem megkezdődött, a pesti önkéntes nemzetőr-csapat – mely bár kezdettől fogva védett helyen volt – egyhangúlag kijelentette, hogy az előnyomulásban nem vesz részt, mert csak fedezetre, és nem támadásra vállalkozott. Mintha Bechtold lova is megértette volna az arcátlan kifejezést, úgy toporzéskolt

⁴⁴ Őt testvére volt Almainak.

⁴⁵ Augusztus 19-én.

⁴⁶ Szenttamás második ostromakor három oszlopban támadott Bechtold. Turja ellen Kolowrat és Castiglione ezredek voltak kirendelve, dandárjukban a 3. zászlóalj 1. és 4. századával, illetve a 2. század felével.

⁴⁷ A Turja ellen támadó csapatban néhány század Ferdinánd-husár, egy félütege, a pesti önkéntes zászlóalj, néhány század Ferenc Károly sorkatona, és a fehértollasok haladtak.

⁴⁸ Több órás ágyúzás után indult rohamra az 1. század, s foglalta el Turja felét. A 4. század a szőlőben volt elhelyezve, míg a 2. század fele csónakokon szintén átment a Ferenc csatornán a falu alá. Almai leírása szerint százada szőlők között volt, ezért elképzelhető, hogy nem is a 2., hanem a 4. század tagja volt.

A szegedi várban, – amely már a 18. század végétől deportáló intézetként funkcionált – egészen 1848 végéig őriztek katonai és politikai foglyokat.

gazdája alatt. Bechtold nagy ingerülten hátat fordítva elutasította őket, s szót fogadva a hely színéről rögtön elhúzódtak, úgy hogy őket többé sohasem láttuk.

E közbejött szünet után folytatta hadtestünk az előnyomulást, s a felkelő csordától majdnem ágyúlövésre csatárláncba oszolva, részünkről az ágyúzás is megkezdődött már, midőn a rácság előhaladása – lövéseink viszonzása nélkül – megszűnt. De ennek dacára Bechtold visszahívást vetetett, s előbbi utunkon visszavezényelte hadtestünket, s rendes sorokban Becsének menetelünk,⁴⁹ természetesen a napi csemény bírálgatásáról folyván a beszéd. Mert okát nem tudták felfedezni annak, hogy a csekély számú sebesültek árán megszerzett községet miért hagytuk őrizetlenül. Valónak látszott azonban az, hogy Szt.-Tamás közelében annak őrzete nagyobb csapatot igényelt volna, mi akkoron részünkről még nagyon is korlátolt volt. Azonban hogy miért indultunk a Sz. Tamás alatti rácok elé oly nagy garral, s miért fordítottunk nekik háttal, az előttünk csakugyan örökké titok maradt.⁵⁰

A turjai expedíció után szolgálatunk ismét változatosabb lett a múlthoz képp, mert ettől fogva a rácság állomásainkat különösen éjjelenként kitérésével untalan nyugtalanította, s elfoglalva lettünk ezáltal olyannyira, hogy bárha őrségcink erősbítették, mindamellert pihenésről még szó sem lehetett. Hétről hétre változatlan fehérneműnkben voltunk, s szerencsés volt az, ki közben a városba jutva tisztálkodhatott. Miközben egy alkalommal ismét a nevezetes Jóvics-féle tanya közelében teljesítendő őrállási szolgálatra jutottam, az említett tanyán fél század hasonló célból már elhelyezve volt, s utasításom volt baj esetén szakasszonnal ahhoz csatlakozni. Őrszemcím már kiállítva voltak, midőn a szokásos kémszemle megkezdésére visszatartott embereimmel foglalkozva, az említett tanya felől gyors egymásutání lövöldözést hallottunk. A sötétben rögtön embereim egy részével lövés iránt indulva, amint egy magas avarral borított területre léptünk, közvetlen közelünkben egy lövés történt. Annak keletkezését firkészve még azt hittem, közülünk valamelyiknek fegyvere akaratlan sült el, de már a másik pillanatban a lövő, s menekülőben levő szerviánt embereim elnyomták, s már megkötözve vallotta, hogy megilletődve szembe menetelünk által, fegyvere zavarában sült el. Nem sokat törődünk ostoba mentéggel, magunkkal vittük, s mire a hely színére értünk, Jóvics-tanyai őrségünk már segítség nélkül végzett megtámadóival. Kiterülve heverték a gaz támadók, köztük egy páran sebeikben vajúdva. Dolgunk tovább nem volt, mert a támadók a láthatárról már elmenekültek. Visszatértünk őrhelyünkre, de pihenésről szó sem lehetett, amennyiben a lövésekre mindult (ti. minduntalan) patrolok (ti. őráratok) járása szünet nélkül tartott.

Bizonyos lett a vezérkar előtt, hogy a már hetek óta tartó éjjelenkénti rác és szerb kicsapongások a szt. -tamási felkelőktől eredtek. Egy éjjel⁵¹ megperdült a dob, és se szó, se beszéd, 60-60 élestöltény kiosztása közben tudtuk meg, hogy ismét lakodalom készül, de hogy a zene hol szólal meg, azt nem. Gyorsan történt felszerelésünk után nyomban megindult zászlajunk a külterületre, s az útirányról következtetve gyanítottuk, hogy menetelünk célja Szt. -Tamás megtámadása lesz.⁵² Vélekedésünkben csakugyan nem csalatkoztunk, mert Szt. -Tamás határát amint csak elértük, nyomban csatárláncba fejlődött seregünk egy része. Előnyomulásában a rácok „Csicsója” által már meg is tiszteltetett. „Csicsónak” nevezték 24

⁴⁹ Az ostrom alól felszabadult szenttamási felkelők délután négy óra körül indultak turjai bajtársaik segítségére, ami miatt Kolowrat megkezdte a visszavonulást Kiskér felé. Kénytelen volt kivonulni a faluból és ágyúzásba bonyolódni a felkelőkkel. Almai ezeket az egymás utáni cseményeket keveri össze. Természetesen nem Bechtold, hanem valószínűleg Kolowrat teremtette le a pestieket.

⁵⁰ A második ostromot Bechtold a kormány újbóli sürgetésére kísérelte meg. A főparancsnok újra nagy hanggal hirdette a támadás tervét, s megint idő előtt rendelte el a visszavonulást, noha már Szenttamás cleste biztosnak látszott, hiszen a szerb ágyúk javarésze is el lett némtva.

⁵¹ Szeptember 21-én.

⁵² Almai szerint a csata Szenttamás harmadik ostroma volt, bár Hegyesi Márton, a 3. zászlóalj krónikása szerint a zászlóalj ebben már nem vett részt.

fontos ágyújokat.⁵³ Nagyot bömbölt a bitang, de kárt még akkor nem okozott. Nagy erővel nyomultunk a sáncok felé, s bár a távolság miatt fegyvereinket sikeresen még nem használhattuk, folyt folyton a lövöldözés oly eszeveszett módon, hogy lövegeinket többeknél máris pótolni kellett. De hiába, mikor a vezényszó folyton az volt, csak löni, löni. Amint előre haladtunk lövéscink gyéren történt viszonzása mellett, az előbb sáncaikból kilépett rációk mindinkább visszahúzódtak, s ekkor kezdődött részünkről a nagyobb baj. Szerencsétlenségünkre Bechtold éppen közelünkben kotorászott,⁵⁴ midőn hogy-hogy eddig fedezet nélkül volt ágyúinkhoz egy tiszt fedezetet kért. Bechtold nagy hamarosan századunkra mutat: „Itt van, vigye!” Két ütegünk volt tűzben, s külön-külön helyről dolgozván, századunk is kétfelé szakadt. Mint fiatal, s egészben véve még tapasztalatlan létemre is tudtam, hogy nem akadt ember seregünkben, ki megbízatásunkat irigyelte volna. Mert igaz ugyan, hogy a bár sűrűn röpködött puskagolyóktól okunk nem volt félni, de ennél jobban tarthattunk a 3-6 fontos golyóktól, melyek ágyúinkra irányítottan, mintha csak bennünket kerestek volna. Folyton vagy a földön előttünk baktatva, vagy fejünk felett sivitva, vagy közénk csapva röpködtek. Kiállhatatlanná vált vizitelésük, midőn egy sík helyre szerelt ütegünk – de mintha a mi kérésünk készítette volna – alig egy pár lövés után helyet cserélt, s itt már áldozatunk sem akadt. Kivéven egy embert, ki szerencsétlenségének oktanulással viselkedése által maga volt oka, mert a földön baktató ágyúgolyót sarkával akarta feltartani, holott annak volt annyi ereje még, hogy a lábszárát megroconsolja.

Eközben honvédségünk előhaladva majdnem már a sáncokra nyomulhatott, midőn azonban megakadályozta Bechtold visszahívó parancsa. Bár czáltal a lövések zaja is szűnőben volt részünkről, de a rációk míg csak látták csapatunkat, lövéscikkkel nem szüneteltek.

Mindenki tudja, ha próbálta, hogy tűzben legtöbbször biztosan az ágyúfedezeti szolgálat a legveszélyesebb, mert saját nagyobb veszedelemének elhárítása céljából minden hadviselő fél arra törekszik, hogy az ellene működő ágyúkat ártalmatlanokká tegye. Következésképpen van aztán azok körül meleg, főként akkor, ha az üteg helye valami által fedezve nincs. Egy esetet kivéve ágyúink helyei jól lettek megválasztva, s azáltal helyzetünk is tűrhető volt. Már csak azért is, mert a rációk részéről – mint egyébkor is – igen rosszul lőttek.

Vége lévén a támadás név alatti ostobaságnak, utunk Becse felé folytatása közben megkezdődtek ismét az esemény feletti tárgyalások. Árulás vádját is sutogatták Bechtold ellen, mert mint tudva volt, valahányszor csak honvédeink már csaknem a rációk sáncaira léptek, Bechtold által mindannyiszor visszahivattak. De volt is alapja a gyanúsításnak, mert Bechtold a vezénylettől rövidesen eltávolítva lett. Azonban utódja, Mészáros Lázár volt honvédelmi miniszter sem mutatta be magát különb vezérnek, mert a fenti eset után alig egy hétre ő is Szt. - Tamás alá vezetett bennünket, honnan majdnem egy teljes 24 órai semmittevés után szegyenkezve tértünk vissza anélkül, hogy csak egy lövés is történt volna.⁵⁵ Úgy hangzott akkor, hogy a vezérkar egyenletlensége okozta ezt, a célba vett támadás módja felett köztük támadt nézeteltérés miatt. Egyik sem akart a másik nézetéért felelősséget vállalni, s egyhangúan a visszavonulást határozták.

⁵³ A híres „Csicsó” „csak” 18 fontos volt, s 1849 március 5-én Bajmokonál a magyar csapatok kezére került. A szeptember 21-i támadásban a magyarok nem használtak ágyúkat, noha Almai erről is megemlékezik.

⁵⁴ Bechtold ekkor már majdnem egy hónapja nem volt a délvidéki csapatok főparancsnoka, tőle augusztus végén ideiglenesen Mészáros Lázár vette át. A „kotorászó” tiszt talán Mészáros lehetett, vagy egy másik magas rangú törzstiszt – ha valóban a harmadik szenttamási csatáról van szó.

⁵⁵ Mint már említettük, Bechtold már augusztus végén lemondott a vezényletről. Árulással vádolták, és így jobbnak látta nem megvárni szegyenletes leváltását. A parancsnokságot ideiglenesen a hadügyminiszter vette át, aki szintén dicstelenül volt kénytelen elhagyni a délvidéki csapatokat. Hogy a leírt csata valóban melyik lehetett, azt a kevés adatból nehéz megfejtetni. A szerző valószínűleg sok ütközetet kevert itt össze.

Olyan kisebb-nagyobb éjjeli támadásokon kívül nagyobb ütközetünk jó hosszú időn keresztül nem volt. Valószínűleg alkalmas vezér hiányában, mert a most említett eset után Mészáros is lemondott, s Vécsei és Hadik tábornokok vették át a vezényletet.⁵⁶

Az idő előhaladtával Bécsben is kiütötte a szög a zsákból magát, mert ekkor már a nemzet önvédelmi harca az uralkodóház elleni lázadásnak minősítettén,⁵⁷ felvidékünk is már az osztrák seregek által fenyegetve lett. Nyakra-főre szaporodott a honvédzászlóaljok száma, s így ismét alakult Szegeden egy, a 33. zászlóalj.⁵⁸

Az 1849. év elején napiparancsban jelent meg, hogy a 3. honvédzászlóaljtól négy őrmestertársammal a 33. zászlóaljhoz mint hadnagyok lettünk áthelyezve.⁵⁹ A legközelebbi alkalommal a Felvidék felé már úton volt zászlóaljhoz megindulva, azt Szabadka, Halas, Félégyháza, Mezőtúr és Karcagon át Miskolc vidékén értük utol, s közben Guyon Richárd hadtestéhez csatlakozva Kassára, s onnan ismét (majd) Iglóra meneteltünk.⁶⁰

A már nagyon is hosszan tartott folytonos gyaloglás, a nagy hideg, s részben a nélkülözés is annyira kimerített némelyeket már, hogy a sorokból útközben elmaradoztak. Ez Guyonnak annyira ellenére volt, hogy szigorúan megtiltotta az elmaradozást. Saját szememmel láttam, mikor egy ily elmaradottat Guyon pisztolyával agyonlőtt. Pogány ember volt Guyon az ő forradásokkal teli arcával, s idegen nemzetiségű bár, de rendkívül híven és nagy ambícióval szolgálta ügyünket.⁶¹

⁵⁶ Mészárosnak nem kellett lemondania, hanem levonva a konzekvenciákat, feladta az itteni vezényletet, s visszament a Hadügyminisztériumba. A Bánságban Kiss Ernő, a Bácskában Bakonyi Sándor, majd Esterházy Sándor tábornok volt a főparancsnok. Hadik és Vécsey csak 1849 januárjától voltak a bácskai csapatok parancsnokai.

Gróf Vécsey Károly (1807-1849) cs.k. őrnagy a 2. huszárezredben, 1848 őszétől honvéd ezredes, ezrede parancsnoka és hadosztályparancsnok, 1849 elejétől bácskai hadtestparancsnok, majd tavasztól Arad és Temesvár ostromcsapatainak, az V. hadtestnek a vezetője. Október 6-án Aradon kivégzik.

Gróf Hadik Ágoston (1801-1873) a híres Hadik András tábornok unokája, nyugalmazott cs.k. huszárezredes, 1848-ban nemzetőr alezredes, majd decembertől honvédezredes, a szegedi hadmegye parancsnoka, 1849 januártól a „szegedi hadosztály”, majd egy tartalék hadosztály parancsnoka, a szabadságharc után gazdálkodó.

⁵⁷ „Hivatalosan” 1848 október 3-án szakított Bécs Magyarországgal, amikor Ferdinánd király felmentette Batthyányt, Jellasicsot pedig a magyarországi haderő főparancsnokává tette, és az országot hadállapot alá helyezte.

⁵⁸ A 33. zászlóalj szervezése októbertől decemberig tartott Szegeden. Éjra a helyi iparosok készítették el felszerelésüket, és a város biztosította nekik a fegyvereket. Ez a zászlóalj volt a „ködmenyes zászlóalj”, mivel a zimankós téli időjárásra való tekintettel az Országos Honvédelmi Bizottmány juhbőrből készített nekik nadrágokat és ködmönöket. Ezek a ruhadarabok kiváló szolgálatot tettek az 1849 eleji nagy hidegekben.

⁵⁹ A kinevezést sem Hegyesi Márton könyvében, sem a Közlönyben nem találtam meg.

Almai itt átugrik több mint három hónapot, nem említi meg a 3. zászlóalj több fontos csatáját. Nem tesz említést az október 13-i törökbecsei, a november 9-i strázai, a december 15-i jarkováci és az 1849 január 2-i pancsovai csatákról sem. Elképzelhető, hogy Almai októberben a Versecen elkülönített első három század egyikében volt, de a következő hónapokban már együtt volt a teljes zászlóalj. Felettébb érdekes, hogy pl. a különleges és szinte elfelejtethetetlen jarkováci éjszakai csatáról sem ír.

⁶⁰ A 33. zászlóalj egyhónapos óbceci és petrovozellői táborozás után csatlakozott a feldunai hadtesthez, s lett beosztva a Guyon- hadosztályba (nem hadtestbe). Almaiék nem igazán érthették utol Miskolc környékén a zászlóaljat – leírt útvonaluk is kétséges –, mivel az akkor még császári kézen volt. Kassára sem menetelhettek, hiszen ez szintén az ellenségé volt. Valószínűleg Besztercebányán csatlakoztak a hadosztályhoz, és együtt mentek tovább a Garam-völgyében Igló, majd Branyizsko felé.

⁶¹ Guyon Richárd (1813-1856) angol származású kilépett cs.k. főhadnagy, gazdálkodó, 1848 őszétől ezredes és hadosztályparancsnok a feldunai hadtestben, 1849 tavaszán tábornok és Komárom, majd nyáron a IV. hadtest parancsnoka. Törökországi emigrációjában mohamedán és török tábornok lesz (talán ezért írta róla Almai, hogy „pogány ember volt”). Hadvezérnek csapnivaló, de katonának kiváló volt.

Iglóra 1849. február elején érve itt, s környékén nagy részben földél alá jutottunk, s a ki-méletlen menetelés fáradalmait kipihenendő, alkonyat után⁶² nyugvóra készültünk már, mi-dőn Igló utcáin végig erősen pörgött a dob, s szólott a trombita riadót jelezvén. Sokan fel-öltöiket karon hozva csak a sorokban ölthették fel csak. Első pillanatra nagy volt a zavar, senki sem tudta, mi történt. Csak azt láttuk, hogy a város több helyen iszonyú lángtömegek-ben ég. Mi a tűz továbbterjedésének megakadályozására voltunk kirendelve, de bárhogy igyekeztünk is, a lakosságnak segített hurcolkodáson kívül egyébben célt nem értünk, mert rendkívül nagy szél lévén, a legnagyobbára zsuppal földött égő házakat meg se közelíthettük. Így a tűz keletkezése előtti csekély számú házakat kivéve az egész város leégett. Távolról sem gondoltunk arra, hogy még mi a községben a tűzesetet jóformán tétlenül bámultuk, a kül-területen hogy mi történik.

Iglóba bevonulásunkat megelőzőleg a községtanács biztosnak nyilvánította ottani meg-szállhatásunkat, amennyiben nyilatkozata szerint Igló környékén ellenséges seregek tartóz-kodását nem tudja. Ennek volt a következtése, vagy mi, nem tudom, csakhogy a beszállásolás alkalmával a szokásos óvintézkedés kívántképp szigorúan betartva nem volt, s ez okozta, hogy a branyiskói hegyység körül táborozott császáriak egy portyázó csapata⁶³ Iglót meg-közelítve röppentyűkkel azt több helyen felgyújthatta.

A vakmerő eset elkövetése után a portyász sereg rögtön menekülőben volt ugyan, de az Iglón kívül elhelyezve volt honvédek által megtámadtattak, s közülük néhányat foglyul ejtve tollók egy röppentyűt is elvett.⁶⁴ A veszedelmes szerszám szemlélete közben – mely a biztos és elothatatlan gyújtást egy hosszú lécen alkalmazott kénkeverék által egy gépcetből minden nagyobb zaj nélkül csak süstörgéssel kilöktetve eszközli – egy embert vezettek Guyon elé, ki nem volt más, mint a község bírása. A vezérkar haditörvényszék elé állítását hangoztatta, de Guyon lován ülve kirántotta nyeregkapájából pisztolyát, s e szavakkal – mert magyarul egy szót se tudott: „Nichts gericht!”, főbe lőtte, s rögtön utána mondta: „Eingraben!”

A bíró gazember volt csakugyan, mert mint kitudódott, érintkezésben volt a császáriak-kal, sőt mi több, fizetett kémjök volt.

Nem tudom megtámadtatásunk következtében-e, de pihenés nélkül Braniczkó felé vettük utunk. Guyon és vezérkara által folyton lelkesítette értünk csekély pihenés után Braniczkó határába,⁶⁵ hol már harcészzen várt bennünket Schlik császári hadvezér. Az osztrák sereg ágyúival hatalmasan támadva. Hozzászórtunk már az ily hangzatos fogadtatáshoz, és óvato-san bár, de feltartóztathatatlanul csatarendekre oszolva nyomultunk előre oly erős kitartással, hogy a császáriak hátrálva a braniczkói szorosokba húzódtak. Táborni utván hadtestünk a szo-rosoktól nem nagy távolban, másnap hajnalhasadtával már mi támadtuk meg őket.⁶⁶

⁶² A Garam-völgyében menetelő déli hadoszlopból (a Piller- és Guyon-hadosztályok) Guyon február 2-án érkezett meg Iglóra (ma Spisska Nová Ves, Szlovákia).

⁶³ Február 3-án éjjel a Schlik-hadtest lőcsei helyőrsége Kicscwetter őrnagy vezetésével betört Iglóra ab-ban a hiszemben, hogy csak csekély erőt fog ott találni. Elcinte sikerült is nagy zavart okozni a rosszul felállított és meglepett magyar csapatokban, hét magyar löveget el is foglaltak.

⁶⁴ Guyon egységei rövid idő alatt magukhoz tértek, visszaverték a támadókat, visszaszereztek az elvesztett ágyúkat, sőt egy röppentyűtelepet is sikerült zsákmányolniuk. Az ellenséget egészen Szepcsvár-aljáig üldözték. A várost több helyen felgyújtó röppentyűk megszerzése nagy jelentőségű volt, mivel később ezek alapján kezdték meg Nagyváradon gyártásukat a honvédség számára. A röppentyű egy háromlábú állvány volt, melyről hengeres hüvellyel és hosszú vezérlőrúddal állított golyót vagy kar-tácsot lehetett kilőni.

⁶⁵ A hadosztály február 5-én ért Szepcsvárálján át a branyiskói hegygerinc (ma Pod Braniskom, Szlová-kia) alá, Korotnok faluba (ma Korytné, Szlovákia).

⁶⁶ Természetesen a csata egy napon zajlott le, február 5-én. Elcinte 3-4 órán keresztül csak kölcsönös ágyúzásra szorítkozott mindkét fél, majd ezután vezényelt Guyon többszöri rohamot zászlóaljainak fel a gerincre. A védekező osztrákok parancsnoka Franz Deym tábornok, Schlick egyik dandárának ve-zetője volt.

A braniczkói hegyszorosra vezető út volt egyedül csak amelyen a hegyre tömegesebben feljutni lehetett, s emellett mindkét oldalon a meredek hegységet borító erdők voltak. Guyon személyesen intézte a sereg felállítását, ami közben kétszer is könnyebb sebet kapott, de izgatottságában sebeit bekötözni sem engedte. A szorosra vezető útnak rohammal elfoglalására a 23., az út menti erdőségekre pedig a 10. és 65. zászlóalj volt rendelve. Zászlóaljunk tartalékban volt.⁶⁷ Nagy erővel folytatott az ágyúzás, s ennek védelme alatt az út elleni roham is kezdetét vette. Eget verő láрма között rohant az úton a 23. zászlóalj, s alig harmadára haladhatott csak, midőn az osztrákok gyilkos tüze miatt hátrálni volt kénytelen. Annak (ti. a rohamnak) ismét is sikertelenül lett megkísértése után Guyon nagy hevültségbe zászlóaljunkat dörögve vezényelte rohamra, s ez idő közben történt már meg, hogy az erdőségben előnyomult osztrák vadászok elől meghátrált 65. zászlóaljat Guyon kartácslövésekkel kényszerítette az előhaladásra.⁶⁸ Vezényszóra zászlóaljunk tömören rohant az útra, s már-már hanyatlott bátorsága és vissza is esett egy jó darabon, midőn Erdősi András tábori lelkésziünk⁶⁹ a fészületet magasra tartva közénk ugrott és kiáltotta: „Utánam, előre fiúk!” E pillanat hatása alatt mint a sáskaraj hömpölygött honvédségünk a hegyszorosnak fel, s e borzasztó elem láttára Schlik osztrák hadvezér célszerűbbnek tartotta seregének zömével a szoros elhagyni. Bár a szoroson még a visszamaradt osztrákok magokat, s elfoglalt helyeiket erősen védtek, zászlóaljunk temérdek halott és sebesült árán mégis diadalmaskodott, találván a hegyszoroson négy beszegezett ágyút is. A nap hőse ilyképpen zászlóaljunk lévén, nagy örömmel gratulált Guyon, s nyomban kijelentette, hogy zászlóaljunk egy hónapon át dupla lénungot, bort és pálinkát kap, ami úgy is történt.

A szorosnak hatalmunkba lett kerítése után az osztrák sereg üldözésére nyomultunk előre, azonban Schlik osztrák hadvezér oly gyorsan menekült előttünk seregével, hogy azt Lőcsén túl már nem üldöztük.⁷⁰

Sebesülteink s halottaink szép számban voltak, még ellenben az osztrákok részéről aránylag nagyon is keveset találtunk.⁷¹

A hegyszoros bevétele után hamarosan Selmecbánya felé indultunk, s amint a nehéz hegyi utakon Selmecre értünk, a város lakossága rendkívül nagy ünnepséggel fogadott bennünket, s a selmecbányai nők egy arany szegélyzettel díszített veres szalagot tűztek ki zászlónkra „A selmecbányai nők a braniczkói hősöknek” felirattal.⁷²

⁶⁷ Guyonnak itt öt honvéd zászlóalja volt. Ezek közül a 33. kapta a legnehezebb feladatot, a meredek hegyi kanyarulatok megrohamozását, míg a 2. zólyom-besztercei és a nógrádi önkéntes zászlóaljakat az erdőn át az ellenséges jobbszárny ellen rendelte. A 13. és egy újonc zászlóaljat tartalékban hagyott. A 10., 23. és 65. zászlóaljak nem tartoztak a hadosztályba. A 10. és 23. zászlóalj később tényleg együtt szolgált a 33. zászlóaljjal a hadosztályban. A 33-asok nem tartalékban voltak, igaz, a két önkéntes zászlóalj kezdte meg a rohamot az erdőn át, de hamar vissza is verték őket.

⁶⁸ Guyon tényleg kartácstüzet vezényelt a megfutó nógrádiak elé, s egy tisztet is megkardlapozott a „klasszikus” „Vorwärts dupla lénung, rückwärts kartács schiessen” („Előremenés dupla zsold, hátrálás kartácsolás”) felkiáltással. Nemsokára a hegyre felvezető országút két oldalán elhelyezkedett 33. zászlóalj kapott parancsot a frontális támadásra felfelé az úton. Többszöri megakadás után maga Guyon vezette őket rohamra, s kinkeserves, fordulóról fordulóra történő elkeseredett harc után végül szuronyrohammal sikerült elűzni az osztrákokat. A győzelmet a vadászok, a huszárok és a tüzéség együttes jó fellépése is elősegítette.

⁶⁹ Helyesen Erdősi (Poleszny) Imre piarista paptanár, tábori lelkész.

⁷⁰ A megvert osztrákok Sirokán át vonultak Eperjesre, ahová éjjel érkeztek meg, ahonnan egészen Kaszág meneteltek. A Guyon-hadosztály másnap vonult be Eperjesre.

⁷¹ Kb. 150 fő volt a magyar veszteség, melynek kétharmada esett a 33. zászlóaljra. Az osztrákok kb. 300 halottat és sebesültet vesztek.

⁷² Egy zászlószalagot Görgey is adományozott a 33-asoknak, de azt természetesen nem Selmecbányán kapták meg, hiszen már hetekkel azelőtt maguk mögött hagyták. Az Almai által említett selmecbányai

Selmecbányán vette Guyon a kormány azon utasítását, hogy a Pestet fenyegető osztrák hadsereg feltartóztatása végett a Komárom környékén mozgolódott Görgei hadtestével egyesülve Pest felé nyomuljon. Guyonnak a parancs zokon esett, mert az alárendeltséget egyáltalán nem szerette, s különösen Görgeyvel szemben, kinek nagy antagonistája volt. Ő csak különváltan szeretett verekedni. Azonban mégis megindítván hadtestét Görgey táborával Komárom alatt egyesültünk. Itt a Dunán átkelve Tata, Csákvár és egyéb községek érintésével Martonvásárnál ismét át a Dunán 1849. március hó elején már Szolnok alatt voltunk.⁷³ A Szolnokot akkor megszállva tartotta osztrákokat innen kiűzve a Jászságon keresztül az osztrákok után Vác felé meneteltünk.⁷⁴ Itt magunkkal szemben Windischgrätz herceg osztrák főhadvezér seregét találtuk, s a következő napon, 1849. április hó 10-én ezzel oly veszett harc kezdődött, hogy több órai folytonos ágyúzás közben többször úgy a gyalogság, mint a lovaság részéről megkísért rohamnak dacára állásaikból egyik fél sem engedett. Részünkről az erőszak leghevesebben a pesti útra terülve volt osztrák sereg ezen részére volt irányítva Görgey terve szerint abból a célzattól, hogy azt a pesti útnak végleg hatalmába kerítésében megakadályozza. Jóformán csak egy pillanat műve volt, hogy Görgey Artúr, a honvéd hadsereg fővezér majdnem az összes ágyúinak e részre lett irányításával oly erős tüzet szőtt az osztrákokra, hogy ezek Vác utcáin keresztülvonulni voltak kénytelen halottaikat és sebesülteiket is visszahagyva, melyek között Göcz nevű osztrák tábornok is hevert, egy puskagolyó által halálosan találva.⁷⁵

Életemben annyi döglött lovat sohasem láttam, mint e területen, emberi hulla ezek közt azonban aránylag sokkal kevesebb volt.

Az osztrák hadseregnek Vácon keresztül történt vonulása közben folyt utcaharc után Windischgrätz Görgey seregével az összeütközést – ki őtet hadseregével Nyitra felé üldözte – gondosan kerülte.⁷⁶

---

szalagot valószínűleg csak hónapokkal később kaphatta meg a zászlóalj, de az is lehetséges, hogy azonos a Görgey-féle szalaggal.

⁷³ Itt teljes a káosz. A Guyon-hadosztály februárban a Tarna mentén állomásozott, a feldunai és a Klapka-hadtesttel részt vett a kápolnai csatában, majd a főhadszíntéren a VII. hadtest kötelékébe tartozott. A hadosztály nem vett részt a március 5-i szolnoki ütközetben, csak a „közelben” tartózkodott, és Görgeyvel sem kellett Komárom alatt egyesülnie. Ilyesféle egyesülés csak Budánál történt. A branyiszközi és váci csata közti, általa leírt történések és helyszínek felsorolása teljesen zavaros. Két fontos hónap cseményeit hagyja ki, s egy teljesen fiktív cseménysort állít össze hiányos emlékeiből.

⁷⁴ A tavaszi hadjárat hatvani, tápióbicskei és isaszegi ütközeteit meg sem említi.

⁷⁵ Almai végre újból helyesen veszi fel a történecskének valahol Eperjes tájékán elvesztett fonálát. Április 10-én Vácánál nem Windisch-Grätz-et, hanem a Götz tábornok vezette Ramberg-hadosztályt verték meg. A VII. hadtest, benne az egykori Guyon-, most már Kmety-hadosztállyal, s vele együtt a 33. zászlóaljjal, nem vett részt a csatában, csak Rákospalota környékén állt harcállásban, hogy az esetleges Pest felől jövő támadásokat felfogja. A hadtest két hadosztálya csak két nappal a csata után vonult be a városba, maga a Kmety-hadosztály csak 13-án. A 10-i csatát a Damjanich vezette III. hadtest nyerte meg öldöklő harc során. A csata leírásából látszik, hogy Almai igazából a pesti útnál történt cseményeket taglalja, ami meg is felel a VII. hadtest tényleges feladatának. A csatát valószínűleg csak hallomásból ismerhette, s így másodlagos tapasztalatait írta le.

Christian Götz (1783-1849) cs.k. dandártábornok csak ideiglenesen vette át a megbetegedő Ramberg altábornagy helyett a hadosztály vezényletét. A csata végén személyesen irányította csapatai visszavonulásának fedezését, s eközben kapott halálos kartácslövést. Másnap halt bele sebeibe, és katonai tiszteletadással temették el a váci temetőben.

⁷⁶ Görgey egészen Komáromig hajtotta Windisch-Grätz-et, s mind Nagysallónál, mind Komáromnál vereséget mért rá, hiába „kerülte vele az összeütközést a tábornszernagy”.

Görgey (Görgei) Artúr (1818-1916) kilépett cs.k. főhadnagy és nemcsi testőr, vegyész tanársegéd, 1848 végére már tábornok és a feldunai hadtest parancsnoka, 1849-ben seregével szinte tönkrevéri a császári főerőket a tavaszi hadjáratban, beveszi Buda várát. Hadügyminiszter lesz, júniustól újra támadásokat vezet az osztrák és immáron az orosz csapatok ellen is, de csak ideiglenes sikereket ér el,

Eközben Görgey seregétől elvált hadtestünk Verőcéről Vácra visszarendeltetett a pesti út fedezése céljából. Itt hosszasan időzve, április vége felé Nagymarosnál gőzhajó sleppeken a Dunán át Esztergomba menetelt hadtestünk,⁷⁷ hol szintén több napokon át időzött. Görgey rendeletére május 2-án Kmety József volt osztrák tisz, honvéd ezredes – ki a forradalom után Törökországba menekülve ott Oszmán néven basa lett – vezénylete alatt Verősvárra meneteltünk. Guyon ekkor már bennünket, de hazánkat is elhagyta.⁷⁸ Ott (ti. Verősvárott) Görgey hadtestünk előtt szóval adta tudtunkra, hogy Budavár ostromára megyünk, s hogy minden egyes honvédszászlóalj dicsőséget szerezni igyekezzék. Az esetben, ha Henczi osztrák tábornok a várat fel nem adná, s mi több Pestet bombáztatná, vagy csak a Lánchidat megrognálna is, a vár kifosztását sem tartaná megtorlandó cselekménynek.

Verősvárról különböző irányokban a vár körülvétele megindult a hadsereg. Hadtestünk május 4-én déltájban érkezett meg Ó-Budára.⁷⁹ A különben németajkú lakosság kivétel nélkül utcai ajtaikba állva kancsókából kínálgatták honvédeknek a budai vöröset, de nem is akadt egy sem, ki azt el nem fogadta volna. Nem értük el még a Császár fürdőt, mely a vártól még jó távolra volt, a várból már ágyúlövésekkel fogadtak, s ettől fogva már csak a falakhoz zárt sorokban folytathattuk utunkat a vártól nem távol párhuzamosan vonuló úgynevezett Landstrasse utcába,⁸⁰ hol egy igen hosszú és magas kőkerítés mellett állapodtunk meg, nagy részben várakozván a további parancsra. Másnap, mivel a várból annak feladását megtagadva válasz érkezett, minden vonalon megkezdett a vár elleni tüzelés, de természetesen eredménytelenül.⁸¹ A mi hadtestünk gyermek ágyújai sem akartak elmaradni a többiekétől, egy

---

és dél felé vonulva augusztus 13-án Világosnál mint teljhatalmú polgári és katonai diktátor teszi le a fegyvert. Haláláig visszavonultan él megbélyegzett árulóként.

Alfred Fürst zu Windisch-Grätz (1787-1862) cs.k. tábornok, 1848 októbertől 1849 április végéig Itália kivételével minden osztrák haderő főparancsnoka, a tavaszi hadjáratban majdnem tönkrevetik, ezért leváltják a fővezérségről.

⁷⁷ Mint már említettük, a Kmety-hadosztály, s vele együtt a 33. zászlóalj április 13-án szállta meg Vácot, hogy a gyöngyösi és a miskolc-lévai országutakat biztosítsa. Az április 19-i nagyszallói győzelem után Komáromhoz rendelték az addig Vácot és környékét vigyázó hadosztályt, amely 23-án érkezett meg az Esztergommal szemközt Párkányra. Almai itt kivételesen pontosan emlékezik.

⁷⁸ Guyon nem hagyta el az országot, hanem nagyon is közel volt a 33. zászlóalrhoz, ugyanis április 2-án Komárom parancsnokává nevezték ki, ahová többszöri bejutási kísérlet után csak 20-án tudott megérkezni. Az országot is csak a bukás után hagyta el augusztus közepén (lásd még a 61. jegyzetet).

Kmety György (nem József) (1813-1865) cs. k. főhadnagy, 1848 december végére már honvéd alvezredes, dandárparancsnok, 1849 legelején hadosztályparancsnok, április közepén ezredes és az önálló Kmety- (a 15.) hadosztály parancsnoka. Nyáron tábornokként a Délvidéken működött, s ő is csak augusztus közepén menekült ki Törökországba, ahol Izmail néven lett pasa és dandártábornok, majd hadosztályparancsnok. Az egykori Guyon-hadosztály vezetését már április elején átvette.

Az április 26-i komáromi csatában a hadosztály nem vett részt, és hamarosan el is indult Buda felé Dorogon és Verősváron (ma Pilisvörösvár) át.

⁷⁹ Az I. hadtest Tatán és Bicskén át, a III. Tatán és Kovácsin át ment Buda felé, a II. hadtest pedig már ott volt, hiszen Pester és környékét tartotta megszállva április közepe óta. A Kmety-hadosztály a budai vártól északra, a Kálvária-hegytől a Duna-partig helyezkedett el, bezárva az ostromgyűrűt. Óbuda déli és a Víziváros északi végén táboroztak le. Dél előtt 10 óra körül értek a Császárfürdő környékére, ahol a Bomba térnél (ma Batthyány tér) máris rájuk kartácsoltak és puskáztak.

⁸⁰ A Duna mellett húzódó, ma is meglévő Fő utca.

⁸¹ Kmety tűzérési tűztől kísérve még aznap támadást kísérelt meg a Duna-parti gátrendszer védte vízmű ellen a 10. és 33. zászlóaljakkal. A vízmű látta el ivóvízzel a várórséget, s ennek lerombolása elősegítette volna a vár gyors elfoglalását. A két zászlóalj azonban fennakadt a vízművet védő hatalmas torlaszon és nagy veszteséget szenvedett.

A Kmety-hadosztály ekkor a 33., 10., 23., 45. és 120. zászlóaljból, négy század Vilmos- , két század Nádor-huszárból, egy hatfontos gyalog- és egy lovasütegből, illetve az Iglónál zsákmányolt fél röppentyűütegből (3350 gyalogos, 700 lovas, 16 ágyú) állt.

kőfalba volt deszkakapu felnyitása után egy hatfontos ágyúval a kapurészen át párszor a várba lőttek, s midőn a harmadik lövésnek irányzott ágyúsunk a várból lőtt golyó oly szerencsétlenül találta fején, hogy szörnyet halt. De nem is hősödtek tovább ágyúsaink, igyekeztek nem kis veszedelem közt a kaput betenni, de hasztalan, mert a várból folytonosan lövöldözve a deszkakapu mielőbb forgácsszilánkokká lett. Ennek következtében másnap e helyről az Ördög-árokba⁸² lettünk elhelyezve. Itt oly fedett helyünk volt, hogy néha-néha a honvédek még játékra is vetemedtek. Nyugalmas helyünket mi is kihasználni akarván, a közeli csapszékeket meg-meg látogattuk. Egy ily alkalommal boldogult édesatyámmal is találkoztam, ki tudtomon kívül mint a VII. hadtest élmezési biztosa kapitányi rangban már mintegy két hónap óta szolgálatban volt. Tőle értesültem arról is, hogy boldogult testvérem, Imre korábban már hivatalból szintén honvédek soroztatott, s az időben mint hadnagy a pétervári várban⁸³ tett szolgálatot. A viszontlátás reményében atyámtól elváltam, de a felső táborban vele többé nem találkoztam.

Eközben szakadatlan volt ágyúinkkal a lövöldözés, még nem megérkeztek Komáromból a nehéz faltörő ágyúk. Ezek a Sas-hegyen felállítva már eredményes munkát végeztek, mert több ily ágyúnak egyszerre, s folyton tartott kilövése következtében erősen porzott a várnak Fehérvári kapu⁸⁴ részéni fala. Henczi sem vette tréfának a dolgot, Pest bombázását ő is megkezdte.⁸⁵ Hadtestünk ekkor már közvetlen a vár falai alatt a Vízivárosban volt elhelyezve a Víziváros eltorlaszolt részének bevétele, s a vár falainak létrákon teendő megmászása végett. Zászlóaljunk a kapucinus szerzet tulajdonát képező kettős tornyú templom terére jutott nap-pali tartózkodásra.⁸⁶ Innen volt alkalmunk nézni fejünk felett a várból kiinduló bombák köríves röpködéseit. Bár lehangolóan hatott bosszúvágyó lelkünkre az eset, mindamellett nagy érdeklődéssel szemléltük, éjjel különösen, amidőn a bombák tüzes kanóca a levegőbeni örületes gyors forgás által a bombához hasonló nagyságú tüzes golyókat látszottak feltüntetni. A bombázás csaknem három napig folyton tartott,⁸⁷ kisebb-nagyobb megszakítással. Viszonzásul azonban nehéz ágyúink is a várnak már omladozott falát kettőzött erővel törték olyannyira, hogy a falakon már részek is támadtak. Eközben hadtestünk is erősebben folytatta működését. A 23. zászlóalj, melynek feladata volt az eltorlaszolt vízivárosi rész elfoglalása, már csak azért is, mert itt volt a várbeli vízvezetékét tápláló gépezet felállítása. Hatalmas támadásokat intézett a torlasz ellen, de annak megromlásán kívül egyebet el nem érhetett.⁸⁸

Másnap este csak színlelt támadást vezetett Kmety a torlasz ellen.

⁸² Az egykori Ördögárok-patak a vár nyugati oldala alatt folyt, és a Tabánban, a Fő utca végén ömlött bele a Dunába. Ez kissé messzinek tűnik a Kmety-hadosztály eredeti harcállásától.

⁸³ Itt Péterváradot kell érteni, amely egészen szeptember 7-ig kapitulálásig magyar kézen volt.

ifj. Aigner Imre (1829.k.–1902.) mérnökhallgatóként lesz a 2. zászló alj önkéntese Pesten, 1849 április végéről hadnagy a 32. gyalogezred 3. zászló aljánál Péterváradon, betegszabadságon tartózkodva csik fogságba Világosnál. A szabadságharc után haláláig a jogi pályán tartózkodik.

⁸⁴ Guyon Komáromból csak Kossuth és Görgey együttes sürgetésére küldte le Budára a négy 24 fontos, az egy 18 fontos ágyút és a négy 40 fontos mozsarat a hozzávaló löszerekkel együtt, melyek május közepére érkeztek meg Budára. A Sashegyen nem állítottak fel ágyúkat, hanem a Kálvária-hegyen, a Kis-Svábhegyen, a Gellérthegyen, a Fehér- és a Naphegyen. A komáromi réstörő üteget, – mely a Fehérvári kaput és rondellát rombolta május 16-tól, – a Naphegyen állították fel.

⁸⁵ A vár parancsnoka, a debreceni születésű Heinrich Hentzi von Arthurn tábornok (1785–1849) már május 4-én lövette Pestet. E diestelen tettét 9-én, 12-én és 13-án újra megismételte.

⁸⁶ Az akkori Kapucinus tér ma a Corvin tér. A fő gyülekezési hely a Bomba téren volt.

⁸⁷ A vár bombázása, „réstörésc” május 16-án hajnalról kisebb-nagyobb megszakításokkal egészen 21-ig hajnaláig tartott.

⁸⁸ A vízivárosi vízműről már csett szó a 81. jegyzetben. Május 11-én kétszer is kitörték innen az osztrákok, majd 12-én csaptak újra itt össze az ellenfelek. Hentzi e napon a Vízivárost is bombázta. A 17-én hajnalban bekövetkezett általános rohamban a hadosztály csak figyelemelterelés céljából támadott, de

Zászlóaljunk sem ért célt a falak megmászásában, mert a célból a vár falai alá hordott létrák közt egy sem volt csak olyan is, mely a várfalnak felénél följebb ért.⁸⁹ Ennek következtében honvédeink folyton tüzeltek a vár falain mutatkozott várőrségre, hogy a létrákat napközben toldozó munkások az ellenség által háborgatva ne legyenek. Egy ily alkalommal Lázár János⁹⁰ hadnagy, később Szeged városánál útibiztos, a munkásoknak adott utasításokat végezve az utcán leszaladt, s már a sarkon forduló közben a várból egy golyó nem őtet, hanem az oldalán lógott, vörösborral telt bádorgulacsot fúrta át. De ahogy oldalához kapkodva kezét vörösen nedvesnek látta, azon hitben volt, hogy testét találta a golyó. Nagy nehezen lehetett csak a valóról meggyőzni, s akkor is csak a borát sajnálta.

Megkísértették honvédeink a falra mászást még több ízben is,⁹¹ de a létrák alkalmatlan volta miatt mindannyiszor sikertelenül. Kmety, hadtestünk parancsnoka személyesen is meggyőződött arról, s a kettős tornyú templom terére vezényelte ismét zászlóaljunkat. Eközben ágyúsaink közül egy tacsó kölyök többek segítségével az Iglónál szerzett rakétát a toronyba felcipelve egy pár rakétát csesztett a várba. Ámde a várból sem soká késtek a felelettel, mint a mennykő, úgy hullott a bomba a térre. Menekült mindenki, ahogy arra alkalmá volt. Sokan a téren maradni voltak kénytelenek, ezek lefekvéssel védték magokat a bombák szét pattant részei ellen, ámde többen, kiknek közvetlen közelében robbant szét a bomba, különféle sérülésekkel úgy is áldozatul estek.

Az esetről Görgey értesülve, Kmetyvel személyesen jött a helyszínére. A még folyton tartott bombázás közt személyesen ejtette meg a vizsgálatot, s eltávozva a sebesültek, s elhaltak eltakarítása közben a vakmerősködő ágyús gyereket is elkísérték a helyszínéről. Hogy azonban mi történt vele, nem hallottuk soha.⁹²

Ezen eset következtében zászlóaljunk a templommal szemben a téren volt katonai őrház falán tört résen keresztül, s az e mellett levő apácázárda kertjén és folyosóján át a Duna-parti fedettebb fekvésű házsorokra volt kénytelen húzódni. Ekkorra már megtudták a várban ott tartózkodásunkat, s a térre pokoli bombázással voltak.

Itt nappal, s éjjel a vár falai alatti veszteglésünk közben a vár fala már annyira krombolva lett, hogy Görgey az általános rohamnak május 20-a és 21-e közötti éjjelen megajtását elhatározta. Így május 20-án este 9 óra táján hadtestünk is a vár vízvárosi részében fekvő falai alá húzódott, s az időközben ismét is toldozott létrákon a falakra feljutni kísérletezett, de eredmény nélkül. A lehetetlent egész éjen át mintegy erőszakadva viaskodtak honvédeink,⁹³ midőn éjjél után ugyan, de jóval virradat előtt a várnak másik oldala felől egetverő láрма támadt. Ez volt a faltörécs eszközölt roham kezdete, mert ezt megelőzőleg időközönként már erős lövöldözések voltak a vár faltörése felől, de a várnak tulajdonképpeni megrohanása csak

---

így is pusztító zárótűz zúdult rá. A vízmű torlaszánál május 21-ig mindennaposak voltak az összecsapások.

⁸⁹ Erről a súlyos hibáról majdnem minden visszaemlékező említést tesz. Több napon át folyt a létrák toldozása, hogy a kívánt magasságot elérjék.

⁹⁰ Lázár János (1822-1893) mérnök, 1848 októbertől a 33. zászlóaljban szolgál, 1849 február végén hadnagy, Buda elfoglalása után főhadnagy lesz, augusztus elején maga Bem nevezi ki századosná. 1850-től Szegeden mérnök, majd útibiztos, honvédegyleti tag, 1879-ben az árvízkor a röskei-matyéri töltés védelmét vezette. A szegedi Dugonics-temetőben temették el, György fia Szeged egyik leghíresebb polgármestere lett.

⁹¹ Rohamok voltak május 4-én, 17-én, 18-án és 20-án este. Lásd még a 88. jegyzetet.

⁹² Az iglói röppentyűk felhasználása nem egy gyerektüzér önkényes ötlete volt, hiszen már a május 4-i rohamkor két rakétát állítottak fel a kapucinus templomnál a roham támogatására. A felvázolt „csíny” valószínűleg csak az lehetett, hogy parancs ellenére néhány siheder honvéd használatba vette a rakétákat, bosszantandó az ellenséget. A Vízváros bombázása természetesen nem emiatt zajlott.

⁹³ Május 20-án este négy század hajtott végre színlelt rohamot a vár ellen, mely egészen a másnap hajnali általános támadásig tartott, elterelve arról a figyelmet.

az imént mondott nagy lármával csak ekkor kezdődött. Nem telt el egy óra időköz, virradatra már a vár be volt véve, s falain a nemzeti zászló lobogott.⁹⁴

Midőn a nagy láрма kezdődött, egyidejűleg azzal lábunk alatt a földet megrázó iszonyú dörrenést hallottunk. A feltódult nagy füst által mutatott irányról mindjárt gyanítottuk, hogy az a Lánchíd ellen elkövetett merénylet következtése volt, mit egy Álnoch nevű czredes⁹⁵ eszközölt, meggyújtván maga alatt az ott elhelyezve volt puskaforos készüléket. Szerencsére azonban gyorsuló testének semmivé lett tételén túl a Lánchídban alig számba vehetett kárt okozott.⁹⁶

A történetek után nyomban a vár ezen részének falain, tehát közvetlen a fejünk felett a Zanini czredbeli olasz katonák⁹⁷ fehér kendőik lobogtatásából is meggyőződünk, hogy honvédeink győztek. Nagyon fájtt lelkünknek, hogy mi is velük nem lehettünk. Eközben, midőn a bejuthatásra kerestük az alkalmat, hallottuk kiáltozni, hogy a vár Pest felőli kapuja⁹⁸ már nyitva áll. Mint a lavina indult meg seregünk a kapun keresztül a várba, de sajnos ekkor már tennivalónk nem akadt, mert Henczit kétszeresen is átlőtt mellel már ágyra fektették, ki még aznap meghalt, s másnap katonai tisztességgel el is temettetett.⁹⁹ A sértetlen maradt nehányszáz vároreség¹⁰⁰ is már lefegyverezve, fegyveres honvédek között sorakoztatva volt.

A honvéd ekkor már annyi volt a várban, mint a raj, jutott mindenfelé, még a boltokba is. Így történt, hogy a honvédség erőszakosan is elszéledvén, ki hol, mit talált, bornyújába, esetleg tarisznyájába dugta. Szemtanúja voltam egy fűszeresbolt kifosztásának, láttam a honvédek fenn az állványokon mászkálni, de visszatartani őket nem lehetett.

Támolygásunk közben vettük a parancsot Ó-Budán sorakozni, hol egyidejűleg szállásaink is megrendelve voltak. Ennek eleget teendő, amint a Bécsi kapun a várat másodmagammal elhagyni akartam, félre kellett húzódnai, mert épp akkor ért oda egy század huszár, s kénytelenek voltunk mosolyogni, midőn egy honvéd baka odaszól: „No, huszár, ki vette be a várat?”. A huszárok különféle vastagságú megjegyzések kíséretében folytatták útjukat.

A hegyen keresztül egyenes irányba haladva Ó-Budára, az útszélen egy pihenő honvédet láttunk tarisznyájába motozva, s szintén útra kelt, mikor bennünket meglátott. Már túllép-

⁹⁴ Május 21-én hajnalban ágyútűz adta meg a jelet az általános rohamra. Az I. hadtest a Fehérvári rondella részének környékére, a II. hadtest a dél felőli falakra és az Alsó-Vízikapura, a III. hadtest pedig a Bécsi kapu környékére intézett támadást. Kmety három zászlóaljjal – köztük a 33.-kal – és egy vadászszázaddal rohamozta meg a vízmű torlaszát, míg tartaléka a Bomba téren várakozott. A szívósan védekező vároreség ellenállását legyűrve, reggel hét órára, négy órás küzdelem után a vár újra magyar kézre került. Kmety csapatai a második szuronyrohammal foglalták el a Felső-Vízikaput és környékét, de lépésről-lépésre kellett megküzdeniük minden helyért.

⁹⁵ Alois Allnoch czredes a vár dandárparancsnoka volt, s a Lánchíd végső esetre tartogatott felrobbantását maga hajtotta végre. De a hibás elhelyezés és a rossz konstrukció miatt a lőporos hordók csak magukat és Allnochot tépték darabokra.

⁹⁶ Hentzi a budai hídfő jobb oldali láncótege alá helyeztette el a 10-12 puskaforos hordót, mely munkálatokat maga Allnoch irányította. Ezt megelőzően Adam Clark, a híd tervezője, „szabotázst” hajtott végre, mivel elrontotta a szivattyú gőzgépét, így a legsebezhetőbb rész, a hídtartó láncok ürege víz alatt maradt.

⁹⁷ A magukat megadó olaszok nem a 16. Zanini-czredhez tartoztak, hanem a 23. Ceccopieri-sorgyalogvezred 1. zászlóaljához, akik az udvari lovarda környékén védekeztek.

⁹⁸ Két kapu is volt ilyen, az (Alsó-) Vízikapu és egy kisebb a piarista gimnáziumnál. Almai nyilvánvalóan az előbbire céloz.

⁹⁹ Hentzit a Szent György téren érte a halálos gyomorsebet ejtő puskaforos az I. hadtestbe tartozó 47. zalai zászlóalj katonáinak részéről. A tábornok másnap éjjel egy órakor halt meg, s Allnochall együtt csendben temették el a budai köztemetőben.

¹⁰⁰ A vároreség 4764 tagjából összesen 710 ember halt meg az ostrom során betegségben vagy harcban, köztük a vár- és a dandárparancsnok is, a többiek hadifogságba kerültek. A magyar veszteség 368 elcseszt és 670 sebesült volt, köztük hősi halált halt Burdina őrnagy, a 39. gyalogezred 3. zászlóaljának parancsnoka és Kleinheinz Oszkár őrnagy, az I. hadtest vezérkari főnöke.

tük, midőn körülötte kis verkliszertű hangokat hallottunk. Visszatekintve, a honvéd zavarodott toporgással kérdéseinkre megvallotta, hogy terhét a várban szerezte. Kíváncsiságból tekintettünk tarisznyájába, s ott egy asztali zenélő órát, s néhány kis katula szivart láttunk, de a vitéznek mit sem szólva tovább ballagtunk. Szállásomon tisztálkodtam, midőn „honvédem” az órát, s pár katulya szivart ajándékol hozta. Szívesen vettem a szivarokat, de az órát nem fogadtam el. Nyomon megízleltem a szivart, de oly kitűnő jót, mint azok voltak, életemben soha sem szívtam. Valódi havannaszivarok voltak!

Hadtestünk Ó-Budáról 48 órai időzés után Székesfehérvárra menetelt. Itt tűzte fel Kmety zászlónkra az ezüst másodosztályú érdemrendet – egy babérkoszorú, közepén az ország címerével –, melyet a kormány Braniczko bevételeként emlékére adott.¹⁰¹ Az ünnepségen keresztülesve szállásainkra tértünk. Én egy igen jómódban volt vaskereskedőhöz, Linzer Károlyhoz jutottam. Az öregúr, ki igen lekötélző nyájassággal fogadott, pár szóváltás után kijelente szobámat, s azzal mosakodáshoz és átöltözködéshöz fogtam. Mert társaimmal úgy beszéltük meg a dolgot, hogy ebéd után csak jó délután gyülekezzünk, nem is siettem nagyon az öltözködéssel, ámde egyszer csak értesemre adták a házbeli, hogy ebédre várnak már.

Menetgetőzésem mit sem használt, maradni kellett. A levezés közben tett kérdésre, midőn nevemet és származásomat megmondottam, az öregúr helyéről felugorva és levest is felborítva nyakamba borult, s mondotta: „Hisz akkor mi igen közeli rokonok vagyunk, mert nőm Aigner Imrének unokatestvére, Müller Mária!”. Ennek folyománya természetesen az egész családdal összecsalódás lett, s ettől fogva folytonos mulatozás közt mint a családhoz tartozó éltem. De ez sem tartott soká, mert három napi ott időzésünk után hadtestünkkel Veszprémbe kellett menni, s kevés pihenő után újoncokért Pestre lettem küldve, hadtestünk pedig Pápának indult.¹⁰² Pestnek Székesfehérváron keresztül vitt utamban Linzeréket is meglátogattam, s Pestre érve az újoncok után tudakozódtam. Csakhamar értesültem, hogy azok háromszázan már készen várnak, az átvételt azonban nem sürgettem, mert Pesten egy kissé még szét akartam nézni. Később jelentkezvén azokért, megdöbbenve tapasztaltam, hogy azok Arad megyében sorozott, kevés kivétellel szín oláhok voltak. Gondoltam is magamban, ezt ugyan hadtestünkkel meg nem köszönik. Átvételnél honvéd öltönybe bújtattuk őket, s még élek el nem feledem, hogy az újoncok kísérése végett velem volt honvédek tizedese, Kronstein János¹⁰³ szegedi izraelita, utóbb Szegeden ezüstműves azzal állott clém, hogy az újoncok által levett jó nagy garnadát ruhát adjam el, ő majd vevőt terem. Felháborodva az ajánlattételen összeszidtam, s legott a ruhákat vele számjegyzékbe foglaltatva a hadfogadó-parancsnokságnak átadtam. Eközben arról értesített a parancsnokság, hogy a zászlóalj után már nem mehetek, mert időközben a Csornánál 1849. június 13-án hadtestünk által vesztett csata¹⁰⁴ miatt utunk attól a császáriak által elzárva lévén, Komáromba kell mennem a hadtesttől elszakadt honvédekkel egyesülendő. Meg volt állapítva az útirány, és másnap gőzhajón Komáromnak indultunk. Ide megérkezve Görgey rendeletére újoncainknak a hadtestünkből

¹⁰¹ Közvetlenül Buda bevétele után a Kmety-hadosztályt Görgey Székesfehérváron át a Balaton és a Fertő-tó közti területre küldte, hogy a cs.k. főserg elleni támadásban segítséget nyújtson.

A II. osztályú Katonai Érdemrendet ezüst babérkoszorú alkotta, mely egy arany, hármassal halmon lévő kettős keresztet vett körül. Az érdemrendet vízszintes vörös szalagon viselték.

¹⁰² A hadosztály június első felében Veszprémből Pápán át Tétre ment, hogy a VII. hadtest szélső bal-szárnyát képezze. Innen csapott rá aztán Wyss tábornokra Csornánál.

¹⁰³ Kronstein János (1827-1892) zsidó származású honvéd őrmester volt a 33. zászlóaljban, a szabadságharc után besorozták, később híres arany- és ezüstműves Szegeden, az ottani izraelita temetőben nyugszik.

¹⁰⁴ Június 13-án Csornánál nem Kmety szenvedett vereséget, hanem éppen ő aratott győzelmet. A sopron-győri országúton elszigetelten előrenyomuló Wyss-dandárt lepte meg és üzte Bősárányra, majd át a Rábca folyón. A csata után a magyar csapatok is visszatértek előző állásaikba. Az ütközet során maga az ellenséges hadak parancsnoka, Franz Wyss is elesett. A hadosztályt nem ekkor, csak június végén vágta el végleg a fősergetől, s ezért volt kénytelen Kmety levonulni a Délvidékre.

Csornánál elszakadt 4 századával egybeolvasztása után az egészből egy új zászlóalj alakított, s ahhoz mint főhadnagy osztattam be.¹⁰⁵ A várba lévén szállásunk, ennek udvarán és sáncaiban oktattuk nagy bajjal a rumunyokat, s alig két hét múlva már a történeti nevezetességű ácsi csatában¹⁰⁶ – hol jelenlegi koronás királyunk, Ferenc József, akkor még csak osztrák császár, s a beözönlött orosz hadsereg egy része is jelen volt¹⁰⁷ – mi is kivételesen voltunk a honvédsereg balszárnýára Neszmély alá. Itt úgy látszott, az osztrákoknak térfoglalási terve nem volt, mert az ütközet itt oly lanyhán folyt, hogy csekély kivétellel az ütközet egész tartama alatt majdnem mindig egy helyen állottunk.¹⁰⁸ De annál hevesebben folyt az ütközet a középben, s még inkább a jobbszárnýon, Ács alatt az erdőségekben, hol a honvédség egy maroknyi tért sem engedve a legelkeseredettebb harcot folytatta, s több ízben visszanyomta az osztrák haderőt.¹⁰⁹ Egy alkalommal, midőn a huszárok nagyobb része is részt vett a rohamban, egy közülök Görgeyt kardjával úgy fejen vágta árulásnak minősített visszaszándékozása miatt, hogy sebt is bekötöztette, mely eset után seregünk anélkül, hogy az osztrák hadsereg üldözőbe vette volna, visszavonult nagy részével a Duna jobb partjára Komárom alá, Görgey pedig szállásán ágyba fekve ápolattatta magát. Rosszul lehetett, mert a lakása előtti utcát is térdig érő szalmával borították. A huszárral, ki megvágta, hogy mi történt, vagy hogy tudva lett-e annak kiléte, soha se hallottuk.¹¹⁰

Komárommal szemben, a Duna bal partján, a Szőny körüli földsáncokban és környékén foglalt helyet seregünk egy része.¹¹¹ Ide szállították a sebesülteket, itt történt azok sebceinek vagdalása és kötözése is. Rendkívül sok volt a sebesült, utam ezek közt vitt el, s midőn közülök kibontakozni igyekeztem, az egyik szivart kérve megállított. Azt átadva láttam, hogy a földhöz nyomott egyik lábának a sarka teljesen hiányzott. Ez nem annyira fáj neki, mint

¹⁰⁵ Hogy melyik zászlóalj lehetett ez, azt nem lehetett kideríteni, de talán Almai és egysége a III. Leiningen-hadtestbe kerültek, vagy a VII. Pöltenberg-hadtestbe (lásd erről a kérdéstről még a 112 és a 114. jegyzetet). Bona Gábor 1998-as, a szabadságharc hadnagya írt és főhadnagyait bemutató könyve szerint Almai a 23. zászlóalj hadnagyaként szolgált 1849 júliusától a Kmety-hadosztályban. A visszacmélkezés azonban el lentmond ennek.

¹⁰⁶ Július 2-án.

¹⁰⁷ Ebben a csatában az oroszok részéről a Panyutyin-hadosztály vett részt.

I. Ferenc József (1830-1916) 1848. december 2-tól osztrák császár, 1867-től magyar király is, halála után két évvel birodalma összcsozlott.

¹⁰⁸ A magyar balszárnýon a III. hadtest foglalt helyet, de nem Almásnecsmélynél, hanem Ószőnynél és a hídfőnél. A csata legelején a hadtest lovassága az osztrák jobbszárný, Benedek tábornok lovasságával csapott össze, de vesztett és magát a falut is ki kellett ürítenie, majd visszavonulnia a sáncok mögé. Attól kezdve egészen késő délutánig tényleg viszonylagos passzivitásban volt az egység, amikor is öt zászlóaljjal (a 3., 42., 65., 109. és 118. zászlóalj) elkeseredett harcok után sikerült elfoglalni a falut és a lovasság segítségével elűzni az ellenséget. Almai ezen csataleírása azt valószínűsíti, hogy tényleg a III. hadtestbe tartozott – már persze ha elfogadjuk leírásának hitelességét –, a hídfőt őrző zászlóaljak valamelyikéhez (112., 113. és 121. zászlóaljak), melyek nem vettek részt a csatában.

¹⁰⁹ A centrumban a VII. hadtest állt, a jobbszárnýon a VIII. hadtest Janik-dandára. Az ácsi erdő birtoklásáért egész nap elkeseredett harcok folytak a magyar jobb- és az osztrák balszárný között, de a csata végére egyik fél sem tudta azt teljes egészében megszerezni.

¹¹⁰ Délután Görgey azért határozta el az utolsó nagy lovasrohamot a centrumban, hogy a magyar balszárnýat tehermentesítve, az megkezdhesse Ószőny visszafoglalását. A huszármerénylet álhíre még aznap kialakult, s még évtizedeken át rendületlenül tartotta magát, komoly hadtörténeti munkákat sem elkerülve (a hiedelem kialakulásáról és továbbéléséről lásd Hermann Róbert : Merénylet a fővezér ellen ? Görgei sebesülése, In. Hadtörténelmi Közlemények 1995 / 4.). A tábornok koponyáját ténylegesen egy gránátrepesz szakította be, s a csata végeztével a komáromi Szaáky-házba vitték ápolásra. A térdig érő szalmával borított utca nem valószínű, s természetesen a merénylet huszárral sem lett semmi, hiszen nem is létezett ilyen.

¹¹¹ Az ellenség korábbi állásaiba húzódott vissza, a magyarok pedig Ószőnybe és a Duna bal partján lévő sáncok mögé.

ahogy türelmetlenül, szitkokkal várta az operálást. Sok és különféleképpen megcsönkultak között haladtam jó darabig, még nem kibontakozva azok közül küldetésemben jártam el.

Komárom alatt táborba szállt Görgey hadserege harmadnapra már Vácnak indult, s azt másnap mi is a Duna bal partjáról szintén seregestől követtük.¹¹² Midőn hadtestünk Verőcéhez közeledett, Vác felől már hallatszott az erős ágyúzás, mely az elől járt Görgey hadteste és az oroszok hadserege közt folyt.¹¹³ Mi Verőcének állva hallgattuk az ágyúzást, míg nem éjfél körül nagy csöndben, Görgey hadteste által kísértetve a rétsági hegyszorosokon át a hegyek között Balassagyarmaton és Miskolcon át Tokajra érkeztünk, imitt-amott egy kis ágyúszó kísérettel,¹¹⁴ mert észrevén az orosz Görgey távozását, nyomunkban utánunk volt egész Tokajig.

Tokajon az átkelés a Tiszán késedelmesen történt, s még sorra kerültünk, elegendő időnk volt a jó tokaji bor megízlelésére. De rosszabb bort, mint ott a csapszékből kaptunk, soha nem ittam. Zúgolódásunkra felvilágosítottak bennünket, hogy Tokajon csapszékekben általában csak a hordómosadékokat mérik, a valódi bor kereskedési cikk lévén, már szüretkor onnan elszállítják. Így bortól szomjan keltünk át a Tiszán, s Berkeszen, Nyírbátoron, N. Létán és Diószegen át N. Váradra érkeztünk.¹¹⁵ N. Létán volt hadseregünk augusztus 1-jén, mikor Debrecennél az orosz sereg Nagysándor hadtestét megverte,¹¹⁶ ágyúzásaik jól hallatszottak.

N. Váradról ismét N. Szalontán, K. Jenőn át Aradra meneteltünk.¹¹⁷

¹¹² Ezelőtt azért még eltelt egy hét. 11-én már egy újabb csata zajlott le itt, melyben a III. az I. hadtesttel együtt a jobbszárnyon küzdött, s sokkal keményebb harcokat kellett vívniuk, mint 2-án.

A Leiningen-hadtest 13-án éjjel körül indult meg, hogy a szegedi haderőcsoporthoz haditervének megfelelően az I. és VII. hadtesttel, illetve Görgey Ármín alezredes hadoszlopával a Duna bal partjára átmelve délre induljanak Vác felé. Almai leírása itt megint zavart okoz, mert innen kezdve az általa rögzített momentumok a VII. Pöltenberg-hadtestre vonatkoztathatóak. A július 2-i komáromi csatában azonban ez a hadtest a centrumban harcolt folyamatos intenzitással, s 11-én is szüntelenül harcban állt. A Pöltenberg-hadtest július 14-én hajnalban utolsóként indult el Vác felé, s 15-én éjjel érkezett csak meg, mikor a július 15-17-i váci csata első napja már lezajlott. Ezek a visszaemlékezésből is kiismerhető tények azt igazolják, hogy Almai nem a III., hanem a VII. hadtest kötelekébe tartozott. Ebben az esetben a következő zászlóaljok jöhetnek számításba, ahol főhadnagy lehetett: a 119., 14., 66., 39., 62., 117., 1., 51. és a 107. zászlóalj. Érdekes, hogy noha szerinte apja ezen hadtest élelmezési biztosa volt, mégsem találkozott vele Buda után többet egészen augusztus közepéig, bár egy helyen szolgáltak. A 10. jegyzetben már olvasható volt apja rövid életrajza. A már említett 1998-as Bona könyv szerint Aigner Imre 1849 júniusától Szegeden szolgált. Ez az adat megmagyarázza azt, hogy miért nem találkozott apjával a memoáráról egészen Világosig.

¹¹³ Július 15-17-én. Az első csata 15-én magyar győzelemmel zárult, s a másnapi viszonylagos szünet után 17-én folytatódott. Aznap a magyarok végül súlyos harcok árán tudtak csak elvonulni Vácra, de az orosz csapatok mégsem nevezhetők győztesnek, mert tényleges nagy sikert nem sikerült elérniük túleréjük dacára sem.

¹¹⁴ A Pöltenberg-hadtest 15-én éjjel Vác mögött foglalt helyet tartalékban, kimaradva a 15-i összecsapásból, s a haditervnek és pozíciójának megfelelően elsőként tudta elhagyni a várost 16-a estéjétől 17-c hajnaláig, így az aznap kibontakozó harcban sem vett részt. Azt a Leiningen-hadtest vívta, fedezve a honvédség és a civilek elvonulását. Pöltenberg csak Rétság mögött folytatott védekező ágyúharcot késő éjjelig az őket üldöző Rigviger tábornok ellenében, majd táborozott le Rétság és Vadkert között. Innen Balassagyarmaton és több más helységein át július 24-én vonult át Miskolcon. Közben azonban folyamatos védekező harcokba bonyolódott Görömbölynél, a Sajó mentén és Gesztelynél. A Tisza bal partjára július 29-én kelt át mindhárom hadtest.

¹¹⁵ A Tiszán átmelve, Nyíregyházán az I. hadtest Debrecen felé vonult el, míg a III. és VII. hadtest Nagykállón, Nyíradonyon, Vámospercsen, Nagylétán, Kismarján, Biharon át augusztus 5-én ért Nagyváradra, ahol egyesült az I. hadtesttel.

¹¹⁶ Az oldalvédet adó I. Nagysándor-hadtest augusztus 2-án szenvedte el ezt a súlyos vereséget az oroszoktól. Ezalatt a másik két hadtest Vámospercsen állt, s csak 3-án mentek tovább Nagyléta felé.

¹¹⁷ A VII. és III. hadtest augusztus 6-án indult el Nagyváradról Aradra Gyapjún és Nagyszalontán át. A kormány utolsó székhelyére 10-én érkeztek meg.

Csehül álltak már ekkor a dolgok, Kossuth a kormányról lemondott, a diktátorságot Görgeyre ruházta, ki azt, a háború további folytatásának lehetetlenségét hangoztatva kiáltványban adta tudtul az ország népének, felhívván egyúttal arra, hogy tűzhelyeikhez békében térjenek vissza.¹¹⁸

Aradon ekkor a néparaadat oly nagy volt, hogy utcáin kocsival éppen nem, de gyalog is csak erőmegfeszítéssel lehetett közlekedni. A nép, amint megértette a falragaszokból a szomorú esetet, leverten elszéledtek, s az utcák szabadabbak lettek. Csakis így következhetett be azon véletlen, hogy boldogult édesatyámmal és Imre testvéremmel találkoztam. Miután ekkor már fejét mindenki elvesztette, sőt a hadsereg sem volt már különben, elhatároztuk, hogy végszabadulásunkig együtt maradunk.

Aradról az augusztus 12-én megindult hadsereggel Világosra értünk,¹¹⁹ nyomunkban az orosz hadsereg által kísértetve, s tőlünk csekély távolban táborba szállt az orosz sereg. A két hadsereg fővezére, Görgey Artúr és Paskievics orosz herceg fővezér közt folyt tárgyalások¹²⁰ eközben befejeztetvén, 1849. augusztus 13-án reggel megkezdődött, s legott be is fejeztetett a fegyverletétel,¹²¹ melynek lefolyása a következő volt.

Az orosz hadsereg előttünk készenlétbe helyezkedett, hadseregünk pedig szintén fegyverben állva hadosztályonként értesítettet az ügy állásáról. Vezényszóra a gyalogos fegyverét gulyába rakta, a lovasok és ágyúsok kardjaikat rakásra hányták és vezényszóra fegyvereiktől külön csoportosult. Ez tartott mindaddig, még a honvéd hadsereg által használt összes fegyverzet a megkezdett csoportba mind le nem tétetett. Csak ennek megtörténtével jött Görgey és Paskievics vezér karaikkal a hely színére forma szerént kijelentvén a fegyverek letételének tényleges megtörténtét. Nyomban ezek után tudtára adatott a honvédeknek, hogy a létrejött megegyezés folytán őrmestertől lefelé mindenki hazamehet, a tiszték azonban kardjaik megtartásával a N. Váradon székelő orosz katonai térparancsnokságnál jelentkezni kötelesek.

Erre bekövetkezett a honvédsereg elszéledése. A tiszték közül is voltak sokan, kik azonnal N. Váradnak indultak. Sokan szökés céljából másfelé vették útjokat, még nem az egész sokaság gyalog, s legnagyobbára kocsikon megindult N. Várad felé.

Nagyon sokszor gondolkodtam azóta már az esemény felett, s ha bár jól emlékezem arra, be kell vallanom mégis, hogy az ott lépn-nyomon előfordult különleges esetek sokasága és untalan változatos volta miatt annak láncolatossághoz összefüggésben elbeszélésére már képtelen vagyok. Általánosságban csak azt mondhatom, hogy kit sorsa azon útra nem vezetett, képzelete sem lehet a zűrzavarról.

N. Váradnak alig csak hogy közelébe érkeztünk, már katonai küldöncök által arról értesültünk, hogy N. Várad már telve van, Sarkadon vagy Boros Jenőn jelentkezünk.

Megfordítva a rudat Sarkadnak tartottunk, s ha bár itt is sokan voltunk, a muszkák számgjegyzékbe véve bennünket mégis befogadtak. Amíg Sarkadon időztünk, élelmezési pótlékul fejenként, s naponta egy forintot kaptunk a muszkáktól, sőt ezen felül lovaink részére szénát és zabot is. Nehány napi időzés után Gyulára utasítottak bennünket, azonban itt már

¹¹⁸ Kossuth és a kormány, négy miniszter kivételével, augusztus 11-én mondott le Aradon tisztségéről és ruháztak át este Görgeyre minden katonai és polgári hatalmat. Görgey 11-i, a polgári lakossághoz intézett kiáltványát 13-án Haynau is közzétette a fegyverletétel után.

¹¹⁹ A sereg augusztus 12-re virradó éjszaka vonult el Aradról Világosra, ahová megérkezve tábort ütött. Az oroszok csak másnap kora hajnalban értek oda.

¹²⁰ Ivan Fjodorovics Paszkévics-Erivanzkij gróf, varsói herceg (1782-1856) orosz tábornagy, a Lengyel Királyság helytartója, a mobilizált hadsereg főparancsnoka. De Világosnál nem Paszkévics, hanem Fjodor Vasziljevics Rigyiger (1784-1856) lovassági tábornok, a III. orosz hadtest parancsnoka előtt tették le a fegyvert a magyar csapatok, és vele folytatott Görgey tárgyalásokat július közepe óta a magyar kormány megbízásából.

¹²¹ Augusztus 13-án a fegyverletétel késő délelőttől késő délutánig tartott, tehát nem „legott” fejeződött be.

az oroszok között vegyülten osztrák tisztek is voltak. A gázsi és az abrak már ekkor nem járt.¹²²

Egy napon utasítva voltunk kardjainknak a Vencheim-féle kastélyba¹²³ vitelére. Természetesen itt azokat egy orosz és osztrák vegyes bizottság elvette, s egy nagy terembe rakásra hányta.

Boldogult édesatyámmal és testvéremmel egyet gondolva kardjainkat beadás helyett kocsink kibélelt ülésének hátuljába elrejtettük, s így azokat szerencsésen haza is hoztuk. De kevés idő múlva egyéb honvédemléceinkkel együtt, habár lakásunkon jól elrejtve voltak, megsemmisíteniünk kellett, mert az ily tárgyak, s különösen a fegyverek rejtgetése halálbüntetés terhe alatt szigorúan tiltva volt.

Gyulán a tiszti kardok bevételé után napon kényelmes lakásainkból is kirendelve az éjt is szabad ég alatt, táborba kellett töltenünk, körülvéve egy sor muszka és egy sor osztrák fegyveres őrség által. Másnap ugyanezen fedezettel környezetten Aradra kísérték bennünket, s mivel az orosz tisztektől, kik velünk szemben igen humanusan viselkedtek, útközben megtudtuk, hogy az osztrák hadseregbe sorozás végett kísérnek bennünket Aradra, sokan azon gondolkodtak, hogyan lehetne megszökni. Hogy az bárkinck is sikerült volna a dupla kordonon keresztül, alig hiszem.

Aradon a már ránk várakozó osztrák katonaság által még szorosabban körülvértetve szabad ég alatt vesztegeltünk, még nem szuronyos fegyverek közt csapatunkint kísérték besorozás végett a honvédtiszteket a városba. Eközben villant meg agyamban a gondolat, hogy mivel mi császári katonák nem voltunk, besoroztatásunk föltételes lehet. Boldogult édesatyám 50. évében volt,¹²⁴ testvérem gyenge és beteges is. Ezek a besorozástól mentesek lesznek, de én, ki életerős és egészséges voltam, egy csöpp hajlandóságot sem éreztem magamban arra, hogy a dolgot megkockáztassam. E pillanattól rongyos és piszkos felöltőben mint szolga szerepeltem az urak körül. Mint ilyent a következő sorakozó alkalmával az osztrákok csakugyan visszahagyták, s csak atyámat és testvéremet kísérték el. Csakugyan igaznak bizonyult számításom, mert sem atyám, sem testvérem nem lettek besorozva, hanem, mint a hadseregbeni szolgálatra alkalmatlanok, végelbocsátó levelet kaptak.

Aradról több szegedivel együtt még aznap hazafelé vettük utunkat, de mivel Arad katonasággal körülvéve volt, a külterületen csekély feltartóztatva lettünk ugyan, de az elbocsátó levelek felmutatása után útra cserztettek. De Makó alatt pihenve arról értesültünk, hogy Tápénál a Tiszán átkelni veszélyes,¹²⁵ mert az ott álló katonaság a honvédeket kivétel nélkül a szegedi várba kíséri. Utunkat tehát az akkor még a tájon rengeteg kiterjedésben volt nádasoknak vettük. Az éjjelt is e között töltve iszonyú fáradtságos munkával Tápén jóval felül a Tiszát elértük. A lovak átúsztatása mellett a kocsikat csónakokon szállítottuk át.

Megtörténvén fáradtságos átkelésünk, a város közelében a kukoricák között húztuk meg magunkat. Én az est homályában a városba mentem lakásunkra, megtudandó, hogy otthon nem fenyeget-e veszély bennünket. Boldogult édesanyámtól és két nővéremtől kapott megnyugtató válasz után rejtékhelyiünkre visszamenve éjjel 11 órakor 1849. augusztus 27-én már otthon voltunk. A viszontlátás öröme megvolt ugyan, de aggodalomba burkoltan, mert a város már ostromállapotba volt helyezve. A katonai uralom ezzel kezdetét vette.

¹²² A kapitulált honvédek nagy részét tiszteikkel együtt Nagyváradra és Kisjenőre vitték, majd onnan Sarkadra, ahol hatalmas hadifogolytábort állítottak fel. Sarkadról Gyulára terelték a tiszteket, hogy ott átadják őket az osztrákoknak. A későbbi aradi vértanú tábornokok nagy része is így került itt osztrák hadifogságba augusztus 22-én.

¹²³ Az egykori Harruckern-Almássy-Wenckheim-kastély ma is áll Gyula belvárosában.

¹²⁴ Aigner Imre pontosan 48 éves volt ekkor.

¹²⁵ Tápénál a kora középkor óta működött komp a Tiszán, s rendkívüli megerősítésére az adott okot, hogy a szegedi oldalra csak itt lehetett átjutni a belvárost és Újszegedet összekötő hajóhídon kívül.

Viszontagsággal teli hazaverődésünkkel nyugalomra véltem találni itthon, de csalódtam, mert a honvédek előállítására országszerte kiadva volt katonai parancsot nagy buzgalommal teljesítő városi közegek által annyira nyugtalanítva lettünk, hogy az utcai ajtót is, az esetleges meglepetéstől tartva zárva kellett tartani éjjel s nappal. Mivel időközben édesatyám és testvérem magokat már igazolták, én minden legkisebb neszre a padláson volt szőnyegek közé rejtőztem, s végre megunva a sok zaklatást, boldogult édesatyám unokatestvéréhez, őrhalmi Lajos főszolgabíróhoz¹²⁶ mentem H. m. Vásárhelyre. Nála mint írnok egy darabig csendben voltam, még nem tudódott tartózkodásom. De ekkor már hivatalból neki hagyatott meg a sorozó bizottság elé állításom. Sok különféle módon megkísértettem a besorozás előli menekülést, de miután nem sikerült, végre 1850-ik év január havában a sorozóbizottság elé állottam, azonban jóakaróim közbejárása folytán a katonai szolgálatra alkalmatlannak találtatván, én is végelbocsátó levellet kaptam.

Végleg megszabadulva ez által a zaklatástól, H. m. Vásárhelyen tisztviselő lettem, honnan az 1853. év tavaszán Szeged városához jöttem hivatalnokoskodni, hol különféle hivatalos állásokban, s utóbb mint főszámvevő szolgáltam 1878. év március végéig, amidőn a megcjtett tisztújítás alkalmából túlsúlyra vergődött hátulgombolós szekta jóakaratából nyugdíjazva lettem, s mint ilyen történeti elbeszélésem megírásának befejezése napján Isten kegyelméből egészségben élek 1901. augusztus hó 13-án.

Almai Gyula

Jegyzet:

Nevemet Aignerről Almaira felsőbbi engedéllyel egy aranynak természetben teljesített befizetése mellett az 1861. évben változtattam. Lásd ez évről a szegedi levéltárban a 4198/681. közgyűlési jegyzőkönyvi szám alatt.

Jegyzet:

Történeti elbeszélésem megírásának befejezése után a hírlapokból arról értesültem, hogy Szel Kálmán akkori miniszterelnök által 1901. július 11-én 3000. M. E. H. szám alatt kelt körrendeletének 3.§-a értelmében mindazon 1848/9-iki honvéd, ki mint ilyen két már nyugdíjazott vagy kétségkívül már igazolt, s vele együtt szolgált bajtársának eskü alatti vallomásával magát igazolja, nyugdíjban részesül.

Kapván az alkalmon, nyugdíjaztatásom iránti kérvényemet felszerelve még 1901. november hóban a miniszterelnökséghez benyújtottam. Ott azonban annak elintézése oly lassúsággal történt, hogy többszöri írásos és szóbeli megsüregtetésemre is csak 1903. szeptember hóban értem célt. Ugyanis 1903. szeptember 10-én, 3801. M. E. H. szám alatt kelt a végzés, mellyel nyugdíjaztatásom megrendeltetett. Szól pedig a végzés ckképp:

3801. M. E. H. szám – Almai Gyula szegedi lakos, 1848/9-iki honvéd főhadnagy 1903. évi október hó 1-től kezdődőleg a szegedi m.k. adóhivatalnál havi előleges részletekben folyósítandó évi 552 koronával nyugdíjaztatik. Az 1848/9-iki honvédeket nyugdíjazó bizottság 1903. évi szept. hó 10-én tartott üléséből Jarkovich m.k. bizottsági elnök.

Jegyztettem 1905. febr. 3-án Almai Gy.

Sajtó alá rendezte, a bevezetőt és a jegyzeteket írta Nyéki Tamás

¹²⁶ Helyesen Őrhalmi (1847-ig Müller) József (1807- ?) ügyvéd, Csongrád vármegye pénztárnoka, táblabírája és törvényszéki ülnöke, majd főszolgabírája. Esetleg öccsével, Müller Jánossal (1819-1874) azonos, aki 1849 után lett csongrádi kerületi főszolgabíró.